



Збірник виступів Міжнародна конференція

МІЛІТАРИЗАЦІЯ ОКУПОВАНОГО КРИМУ ЯК ЗАГРОЗА МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ



Мілітаризація окупованого Криму як загроза міжнародній безпеці



КИЇВ - 2016

**Збірник виступів
Міжнародна конференція**

**«МІЛІТАРИЗАЦІЯ ОКУПОВАНОГО КРИМУ ЯК
ЗАГРОЗА МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ»**

14 березня 2016 р.,
PremierHotelRus, Київ, вул. Госпітальна, 4.

Організатори:

Майдан закордонних справ
Центр досліджень армії, конверсії та роззброєння
Інститут стратегічних чорноморських досліджень
Фонд Конрада Аденауера

Медіа-партнери:

BlackSeaNews, Defence Express,
Главком, Ділова Столиця, UKRLIFE TV



Відповідальні за випуск:
Самусь Михайло (ЦДАКР), Копчак Володимир (ЦДАКР)

Збірник виступів: Міжнародна конференція:
«Мілітаризація окупованого Криму як загроза міжнародній безпеці» — Київ. – 2016.

14-го березня 2016 року у Києві відбулася Міжнародна конференція «Мілітаризація окупованого Криму як загроза міжнародній безпеці», організована Фондом «Майдан закордонних справ», Центром досліджень армії, конверсії і роззброєння, Інститутом стратегічних чорноморських досліджень за підтримки Фонду Конрада Аденауера та медіа-партнерів BlackSeaNews, Defence Express, Главком, Ділова Столиця, UKRLIFE TV.

У заході взяли участь українські та міжнародні експерти-фахівці з питань міжнародної безпеки, стратегічних наслідків мілітаризації окупованих територій та заморожених конфліктів.

Під час конференції були розкриті та ґрунтовно проаналізовані питання викликів регіональній та глобальній безпеці внаслідок мілітаризації Росією окупованого Криму та стратегія його де-окупації.

Зокрема, обговорювалися питання міжнародно-правових наслідків мілітаризації окупованого Криму, реакція світової спільноти на російську експансію в Чорноморському регіоні, а також стратегії де-окупації Криму.

Трансляцію конференції у YouTube переглянуло більше ніж 5200 глядачів по всьому світу.

Захід викликав значний суспільний резонанс, що допомогло ще раз акцентувати увагу української та міжнародної громадськості на проблему окупації Криму Росією, повернути кримську тему в інформаційне поле і закласти підґрунтя для здійснення подальших кроків з де-окупації українського півострову.

Пропонуємо Вашій увазі тексти найбільш цікавих виступів на конференції

© редакційна колегія, Михайло Самусь
(ЦДАКР), Володимир Копчак (ЦДАКР) Фото: Аліса
Колеснікова (Майдан закордонних справ), Reuters

ЗМІСТ

Габріеле БАУМАНН	«Існує прямий зв'язок між подіями на сході України, анексією Криму та російською великодержавною агресивною політикою»4
Валентин БАДРАК	Мілітаризація окупованого Криму як загроза міжнародній безпеці7
Богдан ЯРЕМЕНКО	Україні важливо спрямувати зусилля на створення механізмів примусу Росії до діалогу з приводу анексії та окупації17
Рефат ЧУБАРОВ	Наша спільна задача полягає в тому, щоб змусити Росію сісти за стіл переговорів щодо питання повернення Криму20
Юрій СМЕЛЯНСЬКИЙ	Мілітаризація Криму: тенденції та наслідки23
Борис ТАРАСЮК	Доцільно створити окремий механізм з деокупації Криму за формулою «Женева плюс»29
Ігор СМЕШКО	Розмови про те, що Будапештський меморандум - це просто папірець, не витримують жодної критики32
Володимир ОГРИЗКО	Пошук спеціальних партнерів і форм асиметричної відповіді агресору37
Джеймс ШЕРР	«Захід не розуміє різниці між Україною та Росією» ...41
Глен ГРАНТ	«Політика Заходу буде залишатися складною, нескоординованою та невизначеною»48
Грегорі ГЛІСОН	Окупація Криму та уроки для пострадянського просторув широкому сенсі52
Ківанш УЛУСОЙ	«Ми чітко бачимо зв'язок між російським вторгненням у Крим та процесами у східному Середземномор'ї»56
Юліан КІФУ	«У Чорному морі слід створити військово-морську групу НАТО для протидії Росії»60
Посол Валерій РАТЧЕВ	«Практика формування буферних зон нестабільності не є новою, однак ми про неї чомусь забули»64
Олексій КУРОП'ЯТНИК,	Стратегія повернення Криму71
Михайло ГОНЧАР	Крим: енергоресурсні та енергокомунікаційні аспекти окупації та деокупації81



Габрієле БАУМАНН,
керівник Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні

«ІСНУЄ ПРЯМИЙ ЗВ'ЯЗОК МІЖ ПОДІЯМИ НА СХОДІ УКРАЇНИ, АНЕКСІЄЮ КРИМУ ТА РОСІЙСЬКОЮ ВЕЛИКОДЕРЖАВНОЮ АГРЕСИВНОЮ ПОЛІТИКОЮ»

Для Фонду Конрада Аденауера є великою честю виступити співорганізатором конференції «Мілітаризація окупованого Криму як загроза міжнародній безпеці». Окрема подяка українським та іноземним експертам, насамперед, з країн Чорноморського регіону, що забезпечують високий рівень дискусії.

Дуже символічно, що конференція відбувається через 2 роки після проведення так званого референдуму в Криму. Зараз, як всі ми усвідомлюємо, політичне життя в Україні та й у цілому світі є дуже насиченим. Так, Київ сьогодні перебуває в процесі спроб імплементації положень домовленостей «Мінська-2» задля досягнення миру на сході України. Це накладається на необхідність реалізації глибинних реформ всередині держави, насамперед, в економічному секторі. Однак на цьому тлі в жодному разі не можна забувати про Крим.

Ми всі свідомі того, що для тих, хто зібрався на даній конференції, Крим є одним з пріоритетних питань. Однак загалом складається-

ся враження, що останнім часом ця тема певною мірою відходить на задній план. І це стосується не лише Німеччини а й, як мені здається, України. Тому дійсно, дуже правильним і символічним є те, що на конференції ми можемо обмінятися думками про шляхи та можливості повернення Криму.

Не можна сказати, що Європейський Союз або Німеччина забули про Крим. Для Берліна анексія Криму та мілітаризація півострова є фактично порушенням безпеки в Чорноморському регіоні, ставленням під загрозу міжнародної безпеки в цілому. Не забуваймо, що Крим став поштовхом до подальших подій на сході України. І сьогодні, коли в Західній Європі обговорюються проблеми, з якими зіткнулася Україна, на перший план виходить як раз ситуація на Донбасі – перебіг «Мінського процесу», чи можливо його реалізувати в принципі, пошук нових шляхів врегулювання, тощо.

На цьому тлі у Німеччині значну увагу також приділяють внутрішнім реформам, що здійснюються в Україні. Так, сьогодні багато німецьких і європейських політиків стурбовані тим, що Київ знову поринає у політичну кризу, яка заважає здійсненню реформ.

В той же час, важливо постійно наголошувати, що існує прямий зв'язок між подіями на сході України, анексією Криму та російською великодержавною агресивною політикою. І зараз є вагомий підстави стверджувати, що й у Німеччині все більше усвідомлюють, що Кремль не зацікавлений у врегулюванні конфлікту на Донбасі та нормалізації ситуації довкола Криму. Більше того, всі розуміють, що своїми діями Росія має намір реалізувати сценарій, що має багато спільних ознак із вже випробуваними Кремлем сценаріями в Південній Осетії, Абхазії, Придністров'ї...

Росія при цьому не лише підтримує вогнище бойових дій, а й розвиває широку пропагандистську діяльність. І зараз в Німеччині ми починаємо розуміти, що Кремль з допомогою пропаганди та різних методів спецслужб намагається як розколоти Європейській Союз загалом, так і дестабілізувати ситуацію в Німеччині зокрема. Ставка робиться на дискредитацію політики канцлера ФРН Ангели Меркель.

Москва намагається впливати на європейський інформаційний простір, використовуючи різні інструменти, з яких окремо слід виді-

лити діяльність супутникового каналу «Russia Today». Росія навмисне намагається дестабілізувати ситуацію у європейських країнах, і інколи їй це вдається. Що стосується Німеччини, то тут одразу можна згадати вигадану історію про дівчинку російського походження Лізу у Берліні і ще багато інших фактів грубої пропаганди.

Ми маємо розуміти, що ситуації в Україні, Німеччині, Європейському Союзі та загалом у світі слід розглядати не відсторонено, а у взаємному зв'язку. І коли ми це усвідомимо, тоді, як на мене, і будуть знайдені правильні та ефективні кроки. А дана конференція є найбільш зручним місцем для таких пошуків...



Валентин БАДРАК,

Директор Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння

МІЛІТАРИЗАЦІЯ ОКУПОВАНОГО КРИМУ ЯК ЗАГРОЗА МІЖНАРОДНІЙ БЕЗПЕЦІ

Два роки окупації Криму Російською Федерацією яскраво продемонстрували не лише українцям, а й світовій спільноті дійсні причини захоплення півострову – побудова чорноморської фортеці та створення плацдарму для реалізації військових погроз країнам Європи. Для Кремля питання захисту «руських» чи «російськомовного населення» не було першочерговим, а було і залишається лише підставою для досягнення власних інтересів та задоволення імперських амбіцій.

З початком військової агресії Росії проти України в Криму, Кремль цілеспрямовано наповнював, в буквальному розумінні – «нашпиговував», півострів особовим складом та технікою.

Якщо загальна чисельність персоналу Чорноморського флоту РФ за станом 1 січня 2014 р. становила близько 17 тис. осіб, з яких на території України перебувало 12500 осіб, то за два роки окупації ці показники суттєво змінилися в бік зростання. За станом на лютий 2016 року на території окупованого Криму вже перебуває близько 24 тис. військовослужбовців.

Також значно зросла кількість озброєння та військової техніки. За оцінками ЦДАКР, якщо до окупації у складі кримського угруповання російських військ нараховувалося 24 бойових кораблі, 92 БМП, 24 артилерійських системи калібру понад 100 мм, 59 бойових літаків та

вертольотів, 2 підводних човни, то на сьогодні чисельність танків та бойових броньованих машин зростає в 6,8 разів, артилерійських систем в 7,2 рази, бойових літаків та вертольотів у 2,2 рази, підводних човнів удвічі (Таблиця 1).

Таблиця 1

*Порівняльна таблиця чисельності особового складу та техніки
РФ в Криму за станом на початок 2014 та 2016 років*

	На момент поділу Чорноморського флоту СРСР (травень 1997)	Перед початком операції з анексії Криму (січень 2014)	Після анексії та окупації Криму (березень 2016)
	70000	12500	23800
	258	–	30
	742	92	603
	229	24	173
	170	22	74
	115	37	61
	6	–	16
	105	26	30
	4	2	4

Відповідно до заяви в липні 2015 року командувача Чорноморським флотом РФ адмірала Олександра Вітко, на території Криму *сформоване самодостатнє міжвидове угруповання*. Функціонально воно включає три основних компоненти – сухопутний, повітряний та морський (Рис. 1).



Рис 1 Міжвидове угруповання ЗС РФ в Криму

Це дозволяє РФ проводити комплексні військові операції на Південно-Західному стратегічному напрямку РФ, який охоплює акваторії Азовського та Чорного морів, прибережні території та відповідний повітряний простір, а також у дальній операційній зоні – Середземному морі.

До наземного компоненту увійшли: морська піхота, берегова оборона ЧФ РФ, берегові ракетно-артилерійські війська, частини Повітряно-десантних військ, сили та засоби ППО.

Основу сухопутного компонента російських військ в Криму становлять 810 обрмп (Севастополь), 126 обрбо (Сімферополь), 15 обрбр (Севастополь), 127 орбр (Сімферополь), 1096 зрп (Севастополь), 8 ап (Сімферополь), 68 омip (Євпаторія), 4 полк РХБз (Севастополь). ППО забезпечує 31 дивізія протиповітряної оборони 4 армії ВПС і ППО частини якої розміщені в Севастополі, Феодосії та Євпаторії (Рис. 2).

На сьогодні одним із основних завдань зазначеного компонента є прикриття Кримських перешийків, а також підтримання готовності до можливого вторгнення на материкову частину України з території Криму. Наповнення наземного компонента озброєнням та технікою здійснювалося з континентальної частини РФ, в тому числі

за рахунок сучасних зразків виробництва російського оборонно-промислового комплексу. Так, Кремль перекинув на територію Криму батареї зенітних ракетно-гарматних комплексів «Панцир-С1», що надійшли на озброєння тільки кілька років тому. Ці комплекси здатні вражати як повітряні, так і наземні легкоброньовані цілі, а також обстрілювати військові та промислові об'єкти. Також на озброєння сил ППО з території Росії надійшли ЗРК С-300ПМУ.

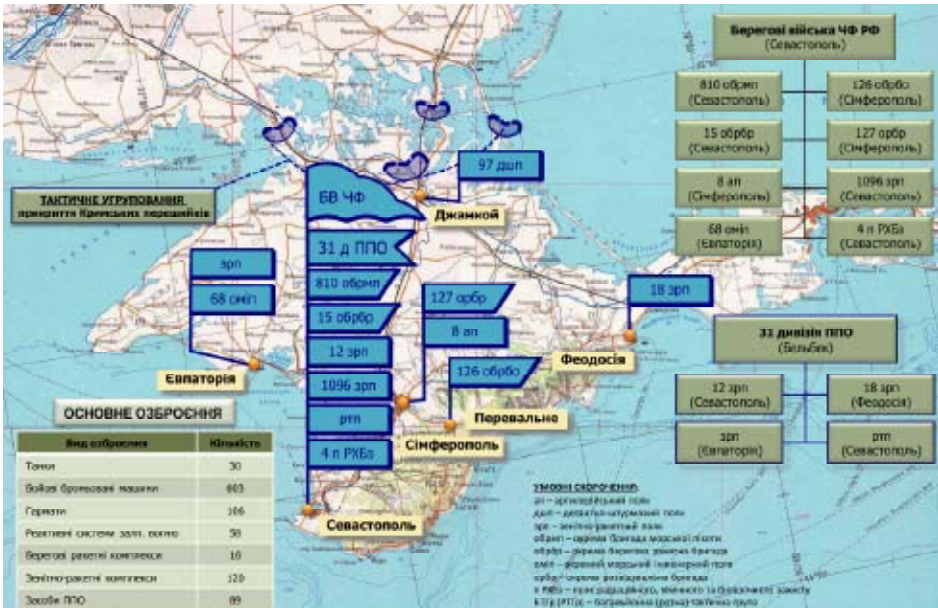


Рис. 2 Склад та дислокація наземного компоненту міжвидового угруповання ЗС РФ в Криму

На узбережжі Криму вже розгорнуто російські протикорабельні ракетні комплекси «Бастіон», що призначені для ураження не тільки надводних кораблів різних класів і типів, але і наземні цілі. (Один «Бастіон» за рахунок самонавідної протикорабельної ракети «Онікс» здатний забезпечити захист узбережжя протяжністю більше 600 км.)

Також РФ перекинула на півострів берегові ракетні комплекси (БРК) «Бал», які раніше дислокувалися на Каспії. Дивізіон цих БРК був перебазований в Севастополь і введений до складу 15-ї окремої ново-сформованої берегової ракетної бригади. БРК «Бал» призначений для контролю територіальних вод і представляє собою мобільну систему,

що несе протикорабельні ракети (ПКР) типу Х-35/Х-35Е і Х-35У/Х-35УЕ в транспортно-пускових контейнерах (ТПК). Дальність ураження ракетою Х-35Е складає 120 км, а ракетою Х-35У - 260 км.

810 обрмп ЧФ РФ стала одним із основних з'єднань міжвидового угруповання Збройних сил Росії в Криму, здатним виконувати широкий спектр бойових та спеціальних завдань, в тому числі і закордоном. Так її підрозділи залучаються до участі в бойових діях на території Сирії.

Повітряний компонент має у своєму складі бомбардувальну, штурмову, винищувальну, армійську авіацію, що входять до складу 4 Армії ВПС і ППО та морську авіацію ЧФ РФ (Рис 3).

На додаток до існуючої **морської авіації** Чорноморського флоту РФ (43 омшп (Саки) та 318 озмап (Кача) в Криму було створено нове авіаційне з'єднання – 27 змішану авіаційну дивізію у складі трьох різнорідних полків (37 змап (Гвардійське), 38 вап (Бельбек), 39 вертп (Джанкой)). В цілому зазначене авіаційне угруповання здатне виконувати бойові завдання на всю глибину Чорноморського регіону, а також здійснювати підтримку російських військ з повітря на півночі Криму.

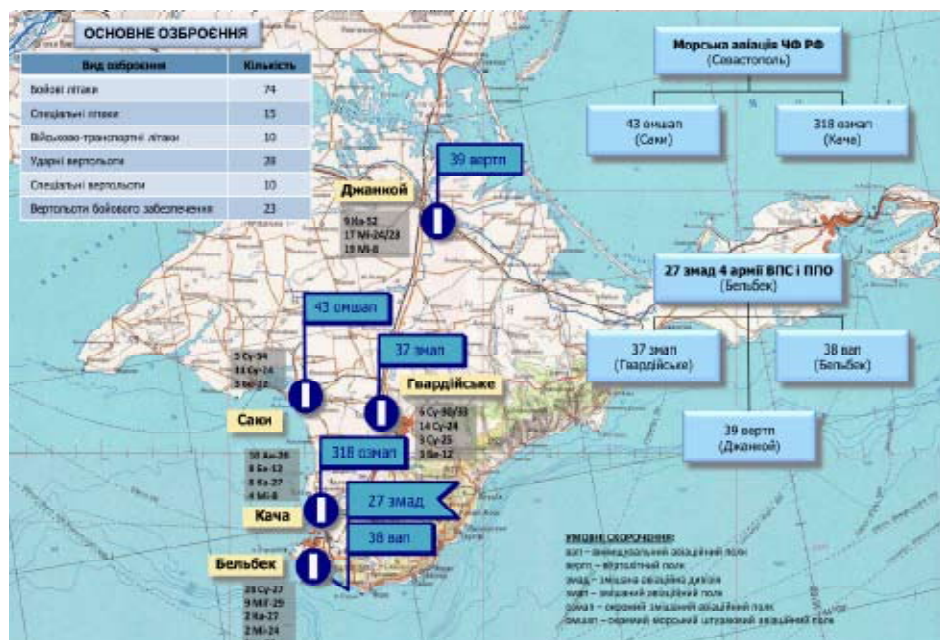


Рис 3. Склад та дислокація повітряного компоненту міжвидового угруповання ЗС РФ в Криму

На озброєння повітряного компоненту надійшли нові винищувачі Су-30СМ, модернізовані Су-27СМ та фронтові бомбардувальники Су-24М, штурмовики Су-25СМ. Крім того, до складу 39 вертолітного полку – вертольоти типу Ка-52, Мі-28Н та Мі-8АМТШ.

До морського компоненту належать надводні та підводні сили ЧФ РФ. При цьому до надводних входять ударні сили (ракетно-артилерійські кораблі), десантні сили (великі та малі десантні кораблі), сили охорони водного району (протичовнові та мінно-тральні кораблі).

На сьогодні цей компонент угруповання російських військ включає сили у складі: 30 днк, 41 бррк, 68 брковр, 11 брпч, 197 брдк, 4 брпч. (Рис. 4).

Наявний корабельний склад ЧФ РФ дозволяє вирішувати завдання, як у ближній морській операційній зоні (контроль прилеглої до Криму морської акваторії, а також проведення морських десантних операцій проти України), так і у дальній (підтримання постійної військово-морської присутності Росії у Середземному морі, а також забезпечення дій російських військ в Сирії).

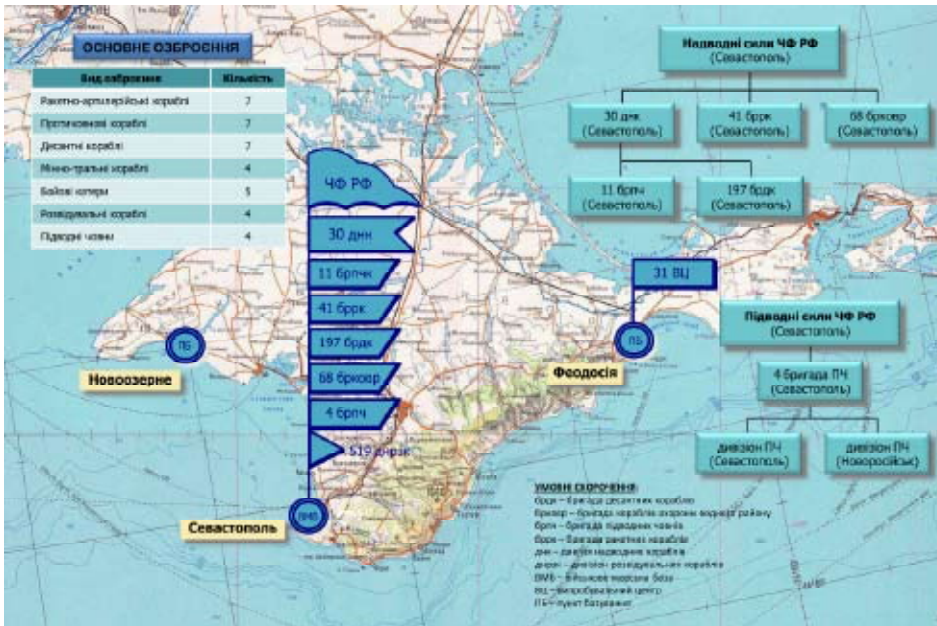


Рис 4. Склад та дислокація морського компоненту міжвидового угруповання ЗС РФ в Криму

За час окупації Криму на території півострова було **сформовано:**

- 30 дивізію надводних кораблів (Севастополь). До складу увійшли корабельні з'єднання ЧФ, що базувались у Криму до його анексії Росією;

- 27 змішану авіаційну дивізію (Бельбек, Севастополь);

- 31 дивізію ППО (Севастополь);

- 126 окрему бригаду берегової оборони (н.п.Перевальне) БВ ЧФ на базі колишньої 36 обрбо ВМСУ;

- 15 окрему берегову ракетну бригаду (Севастополь) БВ ЧФ;

- 8 артилерійський полк БВ ЧФ (Сімферополь);

Також було введено до бойового складу ЧФ РФ малі ракетні кораблі проекту 21631 («Буян-М») «Зелёный Дол» та «Серпухов» (грудень 2015 року), оснащені ракетним комплексом «Калибр-НК» та дизель-електричні підводні човни проекту 636.3 «Новороссийск» (жовтень 2015 року) та «Ростов-на-Дону» (грудень 2015 року), озброєні ракетним комплексом «Калибр-ПЛ».

Таким чином, на теперішній час розрахунковий сумарний ракетний залп збільшився в 1,5 рази, зокрема зі 142 до 264 ракет.

Фактично РФ на сьогодні створила з півострова *«залізну фортецю»*, яка здатна не лише забезпечити власний захист, а й наносити ракетні удари по наземних об'єктах в центрі та півдні України. А якщо чутки про те, що Володимир Путін ще в серпні 2014 року «дав добро» на розміщення в Криму ОТРК «Іскандер» з ядерними зарядами справдяться, то загроза зростає не лише для українців, а й для мешканців країн східної Європи (Рис. 5)

Так, під удар з боку ракетного комплексу «Іскандер-М» можуть потрапити більша частина Молдови, а також узбережжя Румунії, Болгарії та Туреччини, адже комплекс здатний знищувати засоби вогневого ураження, засоби протиракетної і протиповітряної оборони, літаки і вертольоти на аеродромах, командні пункти та вузли зв'язку, найважливіші об'єкти цивільної інфраструктури на відстані до 500 км. Крім того, не слід виключати, що Москва може розмістити на півострові комплекс «Іскандер-К» - варіант, де використовуються крилаті ракети Р-500, які за різними джерелами здатна діяти на дальність до 2000 км. Це вже загрожує території країн Кавказу, Центральної та всієї Східної Європи.

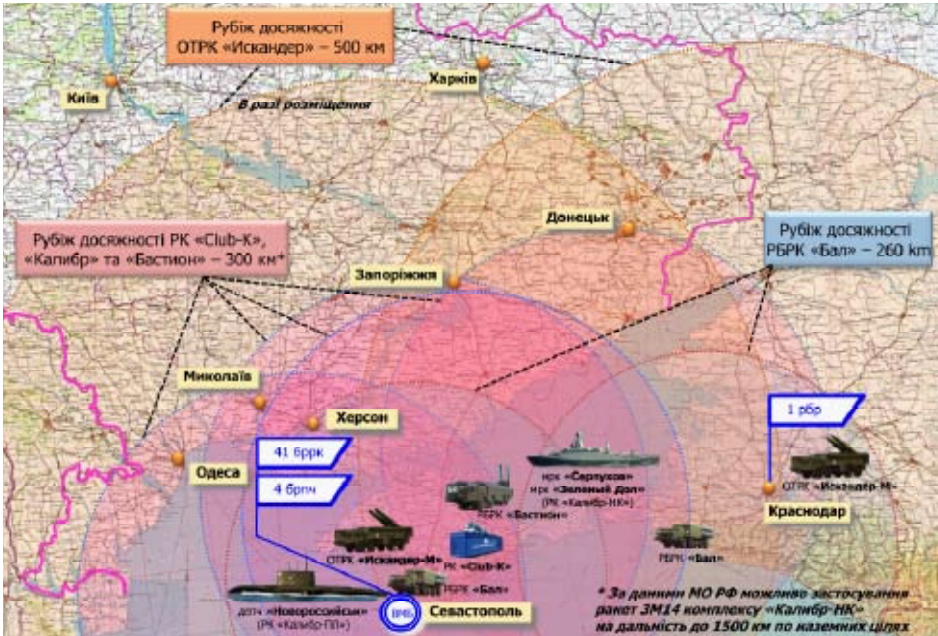


Рис. 5 Рубежі досягнення мобільних ракетних комплексів і ракетних комплексів морського базування ЗС РФ

Додає також загрози військовим та цивільним об'єктам застосування ракетного комплексу «Калибр-НК», якими оснащені ракетні кораблі «Зелёный Дол» та «Серпухов», а також ПЧ «Новоросийск», що нещодавно введені до складу ЧФ РФ. За даними МО РФ застосування ракет ЗМ14 з цього комплексу дозволяє уражати цілі на дальність до 1500 км по наземних цілях.

І нарешті головне, Кремль розраховує розмістити на авіабазі у Гвардійському (Крим) ракетноносії Ту-22М3, радіус бойової дії яких становить приблизно 2400 км. Основним озброєнням для Ту-22М3 є крилаті ракети Х-22, з дальністю пуску до 500 км і швидкістю польоту до 4000 км/год, та ракети Х-15, з дальністю до 250 км і швидкістю до 6000 км/год. Обидві ракети можуть оснащуватися ядерними бойовими частинами. Фактично бойовий радіус дії Ту-22М3 з урахуванням дальності польоту крилатої ракети, достатній для того, щоб повністю покрити територію всієї Західної Європи.

Загалом поєднання ракетноносіїв Ту-22М3 та ОТРК «Іскандер-К» в Криму дозволяє непередбачуваному Кремлю отримати потужну

ударну силу, яка безумовно ставить під сумнів мир та спокій не лише в Чорноморському регіоні, а в всій Європі

Однак це не межа наповнення особовим складом та технікою Криму. Відповідно до планів Кремля до 2020-2025 років чисельність особового складу ЗС РФ в Криму має зрости до 43 тис., кількість танків має досягти 100 одн, БМП/БТР - 1150, артилерійських системи різного калібру - 400, бойових літаків - 150, вертольотів - 95, берегових ракетних комплексів - 50, бойових кораблів - 33, а підводних човнів - 7.

Безумовно, таке накопичення сил на окупованому півострові, Кремль пояснює розпоширенням НАТО на схід, розгортанням американської системи ПРО поблизу до кордонів з РФ, передислокацією окремих бойових частин та підрозділів Альянсу впритул до Росії, зокрема в Прибалтику, збільшенням спільних навчань НАТО, тощо. Однак Москва підміняє факти, і нічого не говорить про те, що загрози в першу чергу йдуть з боку Росії і, що Європа намагається на них реагувати. На сьогодні жодна з держав східної Європи, в тому числі країни Прибалтики, на мають на своєму озброєнні ударні ракетні комплекси великої дії, на кшталт таких, що має РФ. До того ж банальне порівняння масштабів проведення навчань в НАТО та в РФ неспівставне.

Так у вересні 2015 року Кремль провів навчання Центрального військового округу до яких було залучено 95 000 солдатів і офіцерів, близько 7000 одиниць військової техніки, більше 150 літаків та 20 кораблів. В свою чергу НАТО в період 28 вересня по 6 листопада 2015 року провело **наймасштабніші навчання в Європі за всю свою історію** - Trident Juncture 2015, участь в яких прийняли всього-навсього 36000 військовослужбовців на території Італії, Португалії, Іспанії, Канади, Норвегії, Німеччини, Бельгії, Нідерландів, а також в Атлантичному океані і Середземному морі.

І це все відбувається на фоні того, що РФ фактично нічого не зробила для покращення життя звичайних цивільних кримчан та створення, як бажалося «Кримського Лас-Вегасу». На півострові перестали функціонувати традиційні схеми поставок з території континентальної України, звідки надходило близько 80% продовольчих товарів, електрики, води тощо. Сьогодні російські можновладці констатують, що анексований півострів став одним з найбільш дотаційних регіонів Росії. Як повідомляла «Новая газета», рівень дотацій Криму складає 85%.

Даний показник не набагато кращий від самого дотаційного регіону РФ – Інгушетії (87%). Більше того, Крим обігнав Чечню за кількістю дотацій з федерального бюджету, рівень яких там становить 82%.

Всі проекти по збільшенню прибутковості в Криму так і залишаються виключно на папері, і немає жодних гарантій, що вони коли-небудь будуть втілені в життя. Однак про військових ніхто не забуває. Для флоту будується військове містечко нового типу в Сімферопольському районі, в якому враховані всі сучасні вимоги до розміщення та проживання військовослужбовців, розміщенню техніки і передбачена соціальна інфраструктура. Відбувається заселення нового мікрорайону в севастопольській бухті Козача, в якому побудовані 50 житлових будинків на 2109 квартир.

Таким чином, факти говорять самі за себе. Крим перетворений у чорноморську фортецю та плацдарм для поширення імперських амбіцій Кремля на схід та забезпечення присутності в Середземномор'ї. Населення ж півострову, одурманене російською пропагандою, повернулося в «радянські часи», але з набагато екстремальнішими умовами та примарними перспективами.



Богдан ЯРЕМЕНКО,
Голова правління Фонду «Майдан закордонних справ»

УКРАЇНІ ВАЖЛИВО СПРЯМУВАТИ ЗУСИЛЛЯ НА СТВОРЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ПРИМУСУ РОСІЇ ДО ДІАЛОГУ З ПРИВОДУ АНЕКСІЇ ТА ОКУПАЦІЇ

Шановні учасники конференції!
Пані та панове,

Здійснюючи постійний моніторинг ситуації в окупованому Криму, аналітики фонду «Майдан закордонних справ» звертають увагу на такі основні тенденції в діях окупаційних властей та наслідки їх розвитку, що впливатимуть на загальне становище на півострові:

1. Пріоритетний розвиток території, як військової бази

Наслідки:

- Створення загрози безпеці чорноморського регіону, а також державам-членам ЄС і НАТО (Болгарія, Румунія а також Туреччина), зміна військового балансу, в тому числі, в рамках Договору про звичайні збройні сили в Європі, можливо, в рамках договорів у сфері контролю над стратегічними ядерними озброєннями, збереження військової загрози для усього південного узбережжя України з метою реалізації плану створення «коридору» суходолом між територією РФ та Кримом і Придністров'ям, мілітаризація регіону, розши-

рення військової присутності Росії в Сирії та пов'язаний з цим новий виток збройного протистояння та громадянської війни в цій країні;

- Розширення політики «примусу до лояльності» мешканців Криму, що призводитиме до подальшого погіршення ситуації із забезпеченням прав людини (тиск на інакомислячих, нелояльні групи населення), посилення контролю над ЗМІ;
- Прискорення реалізації стратегічних інфраструктурних проектів – мосту через Керченську протоку, енергомосту;
- Необхідність збільшення поставок будівельних матеріалів та обладнання (в першу чергу, вироби з металу, лісоматеріали, будівельні суміші, гранітний щебінь), що призводитиме до збільшення навантаження на дорожню інфраструктуру та розширення використання місцевих природних ресурсів, що, в свою чергу, в низці субрегіонів Криму призведе до погіршення природно-кліматичного балансу.

2. Відсутність стратегії економічного розвитку, відсутність управлінських кадрів

Наслідки:

- Продовження тенденції до зменшення кількості малих та середніх підприємств (пріоритетний розвиток та підтримка великих підприємств, переважно в оборонній сфері); ріст безробіття; звуження податкової спроможності регіону, збільшення залежності від прямого фінансування за рахунок федерального бюджету Російської Федерації. Перенаправлення бюджетних фінансових потоків в РФ, виникнення дефіциту фінансування інших регіонів РФ, виникнення прихованих протиріч та конкуренції за отримання фінансування між різними регіонами РФ;
- Пониження рівня життя; зниження споживчих можливостей населення (підвищення цін, звуження асортименту, пониження якості продовольчих товарів); зростання соціального розшарування і збільшення різниці у рівні життя між мешканцями, що фінансуються за рахунок коштів державного/федерального/регіонального бюджетів та самозайнятого на-

селення і найнятих працівників комерційних структур; поступове зростання соціальної напруги;

- Продовження політики надмірного використання інфраструктури та природних ресурсів, погіршення екологічної ситуації – зміна природно-кліматичного балансу, втрата підземних запасів прісної води, пониження родючості, якості сільськогосподарських земель, поступове зменшення їх площі. Як наслідок, пониження здатності Криму самостійно забезпечити продовольчу безпеку.

3. Продовження тенденції до заміни населення з одночасною деградацією демократичних інституцій, прав та свобод, ростом корупції та криміналізації повсякденного життя.

У цій ситуації для України важливо суттєво активізувати процес вироблення власних підходів до ситуації, спрямувавши зусилля на створення механізмів примусу Росії до діалогу з приводу анексії та окупації. Розвиток різних елементів блокади півострова, а також міжнародних санкцій на сьогодні виглядають основним напрямком дій для досягнення поставленого вище завдання.

В той же час Україні варто також невідкладно почати працювати і над створенням механізмів комунікації з мешканцями Криму (канали доведення інформації, визначення правового статусу, створення можливостей для реалізації своїх прав та захисту інтересів на території України, визначення статусу органів самоврядування кримськотатарського народу та кримчан загалом, підтримка їх активності).

Вирішення перерахованих завдань сприятиме створення в Криму стабільної групи лояльних до України громадян, що в тактичному плані ставитиме під загрозу стабільність та безпеку військового окупаційного контингенту Росії в Криму, з іншого боку, провокуватиме ще жорсткішу внутрішню політику Росії, що даватиме підстави для постійного дипломатичного та політичного тиску на керівництво РФ, а також для розширення міжнародних санкцій проти РФ.



Рефат ЧУБАРОВ,
Голова Меджлісу кримськотатарського народу

НАША СПІЛЬНА ЗАДАЧА ПОЛЯГАЄ В ТОМУ, ЩОБ ЗМУСИТИ РОСІЮ СІСТИ ЗА СТІЛ ПЕРЕГОВОРІВ ЩОДО ПИТАННЯ ПОВЕРНЕННЯ КРИМУ

Окупація Криму як виклик глобальній безпеці...

Здається, сьогодні вже ніхто з акторів світової політики не ставить в кінці цього речення знак запитання. Всі розуміють, що сталося, що відбувається і які можуть бути наслідки. Діагноз встановлено: окупація, незаконна анексія Криму, збройна агресія на сході України. Якщо прийняти до уваги події 2008-го року – війну Росії проти Грузії, підтримку квазі-утворень на територіях незалежних держав – цей діагноз стане ще більш зрозумілим. Це - російський імперіалізм, який став суттю політики сучасної Росії. Росії, яка хоче встановити своє місце у світовій політики, яке вона сама собі визначає.

Для мене сьогодні є великим запитанням, наскільки інструменти, задіяні міжнародною спільнотою для припинення російської агресії, є ефективними та відповідають тим цілям, які декларуються лідерами провідних країн та міжнародними організаціями. Особливо, коли ми говоримо про питання безпеки в широкому розумінні, а саме – про безпеку людей. Ми маємо говорити про те, що сьогодні ті підходи, які обрані для розв'язання кризи між Україною та Росією, кризи довкола Криму, не завжди і не зовсім приймають саме цей аспект безпеки, аспект життя людей в окупованому Криму.

Як ви знаєте, сьогодні на території окупованого Криму є цілі групи суспільства, які є об'єктом цілеспрямованої репресивної політики окупаційної влади. Зокрема, мова йде про кримськотатарський народ. Кримські татари сьогодні нібито розплачуються на очах всього світу за свою послідовність, за свою позицію, яка спирається на міжнародні цінності, яка повністю співпадає з позицією світового співтовариства. Нажаль, світова спільнота не може захистити цих людей. І коли ми говоримо про ефективність механізмів чи інструментів, задіяних міжнародною спільнотою, маємо визнавати, що вони неефективні, в першу чергу, з точки зору захисту людей, які сьогодні піддаються репресіям на окупованих територіях, особливо, в Автономній Республіці Крим.

Днями, перебуваючи в складі офіційної делегації України в Туреччині, я мав можливість спілкуватися з турецькими політиками, військовими щодо їхнього розуміння питань регіональної безпеки, насамперед, у контексті регіону Чорного моря. Хочу вам сказати, що є чітке розуміння необхідності об'єднання зусиль для захисту наших спільних інтересів. Це нам допоможе вистояти як з точки зору регіональної, так і глобальної безпеки. Я маю на увазі, що безпека в Чорноморському регіоні як складова світової безпеки, безумовно, повинна розглядатися з точки зору безпеки окремих територій і окремих країн.

Поки що у мене складається враження, що у ситуації, коли провідні світові актори намагаються наблизитися до розв'язання конфлікту між Росією та Україною, питання деокупації Криму відходить на друге, а можливо й на третє місце. І це призводить до трагедії кримськотатарського народу. Зниження уваги до Криму - це збільшення репресій в Криму. Байдужість світових лідерів до Криму - це десятки і десятки людських доль в Криму. Байдужість світу дозволяє Кремлю кидати людей в Криму до в'язниць. Буквально днями розпочалися так звані судові засідання проти кримських татар. Хоча про які можна говорити судові засідання в умовах окупаційної влади в Криму. В умовах заборони Меджлісу кримськотатарського народу, діяльність якого було визнано екстремістською згідно з законами Російської Федерації.

Тому ми, кримські татари, наша спільнота в цілому і, особливо, наші інституції, - вони змушені час від часу нагадувати, повертати кримську і кримськотатарську проблематику до порядку денного: і до

світового, і до внутрішнього українського. Ми намагаємося тиснути і на наших, і на міжнародних політиків, щоб вони займалися Кримом.

Одним із таких інструментів була акція громадської блокади Криму. Здається, завдяки цій акції ми спромоглися повернути питання Криму до активного обговорення і дискусій.

Тепер найголовніше – спробувати зберегти кримську тему серед найактуальніших питань і української, і міжнародної політики. У нас є ідея стосовно створення міжнародного майданчика, де можна було б обговорювати питання деокупації Криму. Створювати такий майданчик треба якнайшвидше.

Але відразу хочу застерегти зарубіжних політиків, які вважають, що цей майданчик повинен бути для діалогу з Росією стосовно різних питань, у тому числі, пов'язаних з правами людини, зі взаємодією країн Чорноморського басейну з Росією. На мою думку, такий варіант є неприйнятним. Цей майданчик може створюватися лише з однією метою - з метою обговорення питань деокупації Криму, повернення Криму Україні. Чи буде брати участь Росія у таких дискусіях? Звичайно, ні. Але світова спільнота має зрозуміти – наша спільна задача полягає в тому, щоб змусити Росію сісти за стіл переговорів щодо питання повернення Криму. Без вирішення цього питання говорити про перспективи забезпечення прав людини, прав кримськотатарського народу, про забезпечення умов для регіональної і глобальної безпеки, мені здається, абсолютно марно.



Юрій СМЕЛЯНСЬКИЙ,
Експерт благодійного фонду «Майдан закордонних справ»

МІЛІТАРИЗАЦІЯ КРИМУ: ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАСЛІДКИ

Фактично окупація РФ української землі - це перший випадок захоплення територій в Європі з часів Другої світової війни в ході реалізації кремлівських імперіалістичних амбіцій. Вона являє собою серйозну загрозу для світового порядку, встановленого після Холодної війни.

За період окупації і війни проти України, розв'язаної РФ, Крим частково пройшов і продовжує одночасно проходити декілька фаз:

- адаптація до законодавства країни-окупанта; більшою мірою ця фаза закінчена, але, тим не менш, вона ще триває;

- освоєння активів окупованої території. Тут здійснюється перехід від так званої націоналізації, коли власність держави України, громадських організацій, релігійних громад, профспілок, приватних об'єктів захоплювалась в рамках дій колабораціоністського уряду Криму. А на сьогоднішній момент вже починає освоюватися державними структурами країни-агресора. Так, наприклад, на сайті Адміністрації Президента Росії ми сьогодні можемо побачити, що об'єктами, які належать до компетенції Адміністрації Президента Російської Федерації, є: «Артек», виробниче об'єднання «Масандра», ряд державних дач, які належать Україні, тощо;

- колонізація захопленої території. Саме ця фаза в даний час набирає обертів в Криму.

У тлумачних словниках термін «колонізація» визначається як «процес освоєння і заселення нових територій». Для РФ Крим - нова, не визнана світовим співтовариством територія. На даному етапі окупації колонізація Криму здійснюється декількома методами:

- 1) Освоєння розміщених на території Криму активів;
- 2) Заміна населення;
- 3) Хижацьке використання природних ресурсів;
- 4) Розвиток військової бази (мілітаризація Криму).

Після закінчення двох років окупації всі жителі Криму, громадяни України, розглядаються владою країни-агресора як нелояльні до режиму. Як наслідок, кількість працівників спецслужб на душу населення в Криму в 3 рази вище, ніж у всіх інших регіонах Росії. Методи примусу до лояльності в Криму, які використовують окупанти, не відрізняються якоюсь витонченістю. Це залякування, тотальний контроль телефонних розмов, інтернет-спілкувань, «промивання мозку» через ЗМІ, в школах, вищих навчальних закладах шляхом введення нових дисциплін з вивчення так званої історії вітчизни; доносительство, виокремлення окремих груп громадян за національною або релігійною ознакою. В першу чергу, це стосується кримськотатарського народу, який розглядається окупантами як первинний в роботі з примусу до лояльності щодо окупаційного режиму.

Обговорюючи процеси мілітаризації, що йдуть в Криму починаючи з 2014 року, ми весь час намагалися відповісти на запитання: «навіщо?», «для чого?», «з якою метою?» там така кількість кораблів, літаків, протикорабельних ракет і ракет ППО, ракет «Калібр» з дальністю стрільби 2500 км? До чого там оголошено будівництво нових шахтних пускових установок? Плюс 120 тисяч військовослужбовців як кількісний склад кримської військової бази?

Ще восени 2014 року керівництво країни-окупанта оголосило, що планує створити на території окупованого Криму 40 нових бойових знамен, без урахування підрозділів спецслужб і поліції. Для російської армії, яка формується до теперішнього часу за радянською моделлю, оголошений намір означає, що на окупованій території планується розгорнути сорок нових підрозділів рівня не нижче полку або бригади. Це означає, що військове угруповання, яке планують розгорнути в Криму окупанти, складе приблизно 100-120 тисяч вій-

ськовослужбовців, виходячи з повної комплектної чисельності підрозділів подібного роду, як це було в СРСР. На сьогоднішній день, військова база в Криму сформована в кількості 50-60 тисяч військовослужбовців. Буквально недавно була проведена часткова ротація.

Античні автори описували гірську частину Криму, як притулок піратів (таврів, геліхів, ахайамів). У набагато більш пізній історичний час Крим був одним із центрів работоргівлі. Російські царі розглядали Крим, в першу чергу, як військово-морську базу, загрозу узбережжю Чорного і Середземного морів. У радянський період Крим був перетворений у «непотоплюваний ракетний авіаносець». Сьогодні саме таке значення окупанти повертають Кримському півострову. Відтворення радянського «непотоплюваного авіаносця» для піратських цілей в Криму триває.

Крім того, окупанти перетворили Крим в реабілітаційний центр для тих, хто воює в східних областях України. У Криму створено тренувальні табори для підготовки бойовиків, які потім відправляються до Луганської та Донецької областей воювати проти Збройних Сил України.

Крим став базовим центром підтримки збройного угруповання РФ в Сирії. Це цілком логічно. Крим залишається для всього світу «сірою», не визнаною територією. З цієї причини він став для РФ зручним майданчиком з формування і перекидання на сирійський плацдарм живої сили, бойової техніки та інших елементів постачання угруповання. Адже і основна база Чорноморського флоту РФ теж знаходиться в Криму.

Процес колонізації визначає перше призначення військової бази, яка продовжує формуватися в Криму - наявність сили для підтримки лояльності в окупованому регіоні. Якщо розглядати формування військової бази в Криму в економічній площині, то слід зазначити таке. Для забезпечення життєдіяльності військової бази коефіцієнт співвідношення цивільного населення до військовослужбовців становить 4:1. Тобто чотири цивільні особи (водій тролейбуса, продавець, вихователь дитячого садка, дворник, тощо) забезпечують на військовій базі одного військовослужбовця. Військове угруповання чисельністю в 120000 чоловік потребуватиме наявності 480-500 тисяч цивільних осіб. Частина цих цивільних - члени сімей військовослужбовців. Навіть якщо подвоїти чисельність необхідного цивільного населення, то в Криму з точки зору економічної оптимальності, має залишитися не більше 1 мільйона чоловік цивільного населення.

Решта - зайві. Незалежно від щедро розданих обіцянок Крим Росії потрібен виключно як військова база. Це одна з причин того безпрецедентного тиску, який здійснюється всіх громадян України, які проживають на окупованій українській території і розглядаються як нелояльні. І це одна з основних причин падіння якості життя населення, яке ми відзначаємо протягом 2-х років окупації.

Неприйняття окупації частиною бізнесу, санкції наших західних партнерів щодо Криму і Росії, низька якість менеджменту в колабораціоністських урядах Криму, фактична відсутність реальних планів з розвитку території, - все це призвело до того, що кількість робочих місць в Криму з моменту початку окупації і до сьогодні скоротилося приблизно на 25%.

... Якщо на 1 січня 2014 року в Криму функціонувало близько 1050 тисяч робочих місць (включаючи м.Севастополь), то за два роки окупації чисельність робочих місць, за нашими скромними, заниженими даними, скоротилася на 250 тисяч одиниць. У той же час, через низький рівень оплати праці, високі вимоги і вартість життя, наявні вакансії не перекриваються. На сьогоднішні в Криму є 2000 вакансій муніципальних чиновників, велика кількість вакансій в сфері охорони здоров'я, дуже складно заповнювати вакансії рядових працівників в бізнес-структурах, включаючи навіть прибиральниць в магазинах.

Друге призначення військової бази, яка розвивається в Криму, на наш погляд, це загроза для України:

По-перше, загроза безпеки узбережжя і південним областям нашої країни, які в цій ситуації будуть перебувати під постійним тиском можливості початку вторгнення.

По-друге, загроза морським транспортним шляхам, блокування яких може призвести до втрати як мінімум 25% обсягу вантажообігу країни через наші морські порти. Ця небезпека тягне за собою загрозу втрати перспектив енергонезалежності країни, так як під удар ставиться видобуток вуглеців на шельфі Чорного моря (як використання розвіданих родовищ, так і потенційних для початку промислового видобутку). Крім того, це втрата можливості використання інших ресурсів моря (рибальство, круїзний туризм, тощо).

Третє призначення Криму для окупанта - створення загрози країнам-членам НАТО, перш за все, країнам Південної Європи, а також країнам Кавказу в басейні Чорного моря.

Призначення четверте - формування загрози для країн Середземноморського басейну і Перської затоки. У цьому контексті можна згадати роль в радянські часи бригади морської піхоти в Козачій бухті Севастополя. Це захоплення і утримання узбереж чорноморських і середземноморських проток до повного виходу Чорноморського флоту на оперативний простір (Середземне море, Атлантичний океан).

У Криму основними тенденціями, які будуть впливати на розвиток ситуації, стануть такі:

1. Пріоритетний розвиток території, як військової бази.

Наслідки:

- створення загрози безпеці Чорноморського регіону, зокрема, державам-членам ЄС і НАТО (Болгарія, Румунія, Туреччина),

- зміна військового балансу, в тому числі, в рамках Договору про звичайні збройні сили в Європі, можливо, в рамках договорів у сфері контролю над стратегічними ядерними озброєннями;

- збереження військової загрози для всього південного узбережжя України з метою реалізації плану створення «коридору» сухоходом між територією РФ, Кримом і Придністров'ям, мілітаризація регіону;

- розширення військової присутності Росії в Сирії і пов'язаний з цим новий виток збройного протистояння і громадянської війни в цій країні;

- розширення політики «примусу до лояльності» жителів Криму, що призведе до подальшого погіршення ситуації із забезпеченням прав людини, посилення контролю над ЗМІ;

- спроби прискорення реалізації стратегічних інфраструктурних проєктів, таких як мостовий перехід через Керченську протоку, енергомост;

- необхідність збільшення поставок будівельних матеріалів і обладнання (в першу чергу, виробів з металу, лісоматеріалів, будівельних сумішей, гранітного щебеню), що призведе до збільшення навантаження на дорожню інфраструктуру і розширення використання місцевих природних ресурсів, що, в свою чергу, в ряді субрегіонів Криму призведе до погіршення природно-кліматичного балансу.

2. Відсутність стратегії економічного розвитку, відсутність управлінських кадрів. Наслідки:

- продовження тенденції до зменшення кількості малих і середніх підприємств (пріоритетний розвиток і підтримка великих підприємств, переважно в оборонній сфері), зростання безробіття; зву-

ження податкової спроможності регіону, збільшення залежності від прямого фінансування за рахунок федерального бюджету Російської Федерації; перенаправлення бюджетних фінансових потоків в РФ, виникнення дефіциту фінансування інших регіонів РФ; виникнення прихованих протиріч і конкуренції за отримання фінансування між різними регіонами РФ;

- зниження рівня життя; зниження споживчих можливостей населення (підвищення цін, звуження асортименту, зниження якості продовольчих товарів); зростання соціального розшарування і збільшення різниці в рівні життя між жителями, що фінансуються за рахунок коштів державного/федерального/регіонального бюджетів і самозайнятого населення, найманих працівників комерційних структур; поступове зростання соціальної напруженості;

- продовження політики надмірного використання інфраструктури та природних ресурсів, погіршення екологічної ситуації - зміна природно-кліматичного балансу, втрата підземних запасів прісної води, зниження родючості, якості сільськогосподарських земель, поступове зменшення їх площі. Як наслідок, зниження здатності Криму самостійно забезпечити свою продовольчу безпеку.

3. Продовження тенденції «заміни населення» з одночасною деградацією демократичних інститутів, прав і свобод, зростанням корупції і криміналізацією повсякденного життя.

У той же час, ми сподіваємося, що Україна буде поступово, швидше за все, під тиском громадянського суспільства розширювати політику блокади півострова, намагаючись створити механізм спонукання Росії до діалогу з приводу анексії.

Україна має працювати над створенням механізмів комунікації з жителями Криму (канали доведення інформації, визначення правового статусу, створення можливостей для реалізації своїх прав і захисту інтересів на території України, визначення статусу органів самоврядування кримсько-татарського народу і кримчан у цілому, підтримка їх активності).

Підводячи підсумок, зазначимо таке: в російській перспективі Крим - це щільно мілітаризована територія, все соціально-економічне життя якої зосереджене на обслуговуванні і постійному вдосконаленні створеної військової бази.



Борис ТАРАСЮК,
*Народний депутат України,
міністр закордонних справ України (1998 – 2000, 2005 - 2007).*

ДОЦІЛЬНО СТВОРИТИ ОКРЕМИЙ МЕХАНІЗМ З ДЕОКУПАЦІЇ КРИМУ ЗА ФОРМУЛОЮ «ЖЕНЕВА ПЛЮС»

Хотів би почати з екскурсу в історію. Стратегічною помилкою України було те, що тодішній президент, Кравчук Леонід Макарович, у 1993 році погодився на розділ Чорноморського флоту колишнього Радянського Союзу між Україною та Росією. Насправді, за логікою того часу, Чорноморський флот мав би повністю відійти Україні.

Мені довелось очолювати українську делегацію у 1992-1995 рр. на переговорах з Росією щодо Чорноморського флоту. Я дуже добре пам'ятаю всі перипетії цих переговорів. Хочу сказати, що російська сторона спочатку наполягала на праві базування російського флоту в Криму протягом 99 років. Це було оголошено устами тодішнього глави російської делегації, посла Дубініна. Що стосується нашої сторони, то, звичайно, ми розуміли небезпеку присутності на території України непідконтрольного українській владі військового формування, яким був Чорноморський флот. І в міністерстві закордонних справ ми намагалися робити все від нас залежне, для того щоб мінімізувати російський військовий фактор на території Криму.

Як глава делегації, я переконав наступного українського президента Кучму, що наша позиція має базуватися і виходити з того,

що російський Чорноморський флот отримає право тимчасового базування на території нашої держави не більше 3-5 років. На чому базувалася моя пропозиція? Вона базувалася на висловлюванні, яке зробив тодішній командувач Чорноморського флоту адмірал Балтін. Зокрема, він заявив: «Для створення альтернативної військово-морської бази на території Росії знадобиться від 3-х до 5-ти років». От, власне, з цього я виходив, пропонуючи термін перебування ЧФ РФ в Криму. Тобто, виключно на той термін, який самими ж російськими військовими вважався достатнім для того, щоб створити альтернативну базу в Новоросійську. Нажаль, ще до того як я поїхав в Брюссель главою дипломатичного представництва, в складі нашої делегації, у МЗС з'явилися голоси за те, що необхідно збільшити термін перебування до 20 років. Я відповів, що поки я очолюю делегацію, мови не може йти про збільшення терміну, який був затверджений президентом – 3-5 років. В подальшому, коли делегацію очолила інша людина, відразу був затверджений новий термін – 20 років. Чим це все закінчилося, ви всі добре знаєте.

Вважаю, що нинішня ситуація - російська військова агресія, окупація і анексія українського Криму разом з Севастополем - становить велику загрозу не лише регіону Чорного моря, всім країнам Чорного моря, а й Середземноморському регіону, Європі в цілому. Фактично, Росія взяла курс на мілітаризацію Криму і у такий спосіб робить все для того, щоб це джерело військової небезпеки посилювалося. Зараз, вже ведеться розмова про розміщення ядерної зброї на території Автономної Республіки Крим, що становить загрозу вже не тільки регіональній та європейській безпеці, а й глобальній безпеці.

Отже, що робити в цій ситуації? Я вважаю, що немає військового вирішення питання деокупації українського Криму. Ми маємо робити більший наголос на залучення міжнародних структур, на гуртування міжнародної спільноти довкола підтримки позиції України. Адже, небезпека зараз існує не лише для України, а для всього світу. До речі, у Мінському процесі питання Криму відійшло на другий план, про нього менше говорять. Між тим небезпека від окупації Криму не менша, ніж від гарячої війни на Донбасі. Тому, мені здається, доцільно оголосити ініціативу щодо створення окремого механізму з деокупації Криму за формулою «Женева плюс». Я

вважаю, треба щоб і президент, і уряд, і вся українська дипломатія спрямували свої зусилля на те, щоб пришвидшити створення такого формату. До реалізації цього механізму доцільно долучити широке міжнародне представництво, а не лише Німеччину і Францію, які, на жаль, показали, що нездатні забезпечити дієвий механізм припинення російської агресії на Донбасі.

Вважаю великою помилкою те, що українська влада дозволила відійти від Женевського формату за участі таких глобальних гравців як Сполучені Штати і Європейський Союз як інституція. Треба забезпечити, щоб в механізмі стосовно деокупації Криму в обов'язковому порядку були присутні США та ЄЄ із залученням країн підписантів Будапештського меморандуму. А це Великобританія, плюс, можливо, Польща, яка від самого початку діяльності новообраного президента Дуди, заявила про свої регіональні амбіції.

Також хотів би згадати про ідею створення Балто-Чорноморської дуги. З цією ідеєю виступав ще покійний В'ячеслав Чорновіл. У 2005 році ми зробили крок далі і висунули ідею міжрегіонального об'єднання трьох морів – Балтійського, Чорного і Каспійського. Це була ідея створення співдружності демократичних держав. Але тоді внутрішні негаразди не дозволили Україні реалізуватися як регіональній державі, ми втратили авторитет і втратили можливість створення цієї співдружності. Думаю, що зараз наступив час повернутися до цієї ідеї і знову ініціювати формування Співдружності країн Балто-Чорноморського та Каспійського регіонів.



Ігор СМЕШКО,
*Радник Президента України, голова СБУ (2003 - 2005),
голова Комітету з питань розвідки при Президенті України (1995-98, 2014).*

РОЗМОВИ ПРО ТЕ, ЩО БУДАПЕШТСЬКИЙ МЕМОРАНДУМ - ЦЕ ПРОСТО ПАПІРЕЦЬ, НЕ ВИТРИМУЮТЬ ЖОДНОЇ КРИТИКИ

Перш за все, хотів би зупинитися на стратегічних наслідках окупації та мілітаризації Криму. Якщо говорити дуже коротко, головним наслідком цього є те, що цивілізований світ, принаймні, його інтелектуальна частина, зрозуміла, що Захід не має стратегії щодо подальшого свого розвитку як євроатлантичної цивілізації. В той же час, Російська Федерація за умови браку ресурсів, власну стратегію має. І все це відбувається у той час, коли в глобальному світі посилюються інші цивілізації - китайська, арабська, індійська - які будуть, безумовно, мати величезну користь з поточних подій. Нажаль, на стратегічному рівні, це питання ще до кінця не усвідомлюється.

Для того, щоб дати відповідь – а як вирішувати, як лікувати, як зрозуміти наслідки таких стратегічних зсувів – треба спочатку дати відповідь – а як це сталося? Тобто, для того щоб лікувати хворобу, треба зрозуміти діагноз. Діагноз, на мою думку, є таким: у XXI столітті було брутально порушено міжнародне право. Звичайно, ми мали аналоги відповідних дій із анексією Судетів у 1938-у році, анексією Австрії. У 1939-му році були порушені міжнародні зобов'язання Франції і Англії стосовно Польщі. Але зараз 21 століття. Як це могло

статися? Як могло статися, що Будапештський меморандум було сплюжено? Україна мала третій ядерний арсенал у світі, 176 стратегічних міжконтинентальних балістичних ракет, 40 із яких «Сатана» з 10-ма ядерними боєголовками, від яких до цього часу протиракетна оборона США не має ефективного захисту...

Мені багато довелося це питання обговорювати: ще ніхто в світі за все існування найпотужнішої світової держави – США – де-факто не зміцнив її оборону більше, ніж Україна, знявши з чергування цей величезний потенціал нападу. До речі, за оціночними даними вартість системи ПРО США для протидії такому ракетному залпу коштує близько 160 мільярдів доларів. В обмін на це ми отримали Будапештський меморандум, в якому 5 ядерних держав світу гарантували нам територіальну цілісність, недоторканість і недопущення з боку цих держав не лише військового тиску, але й економічного.

До речі, всі ці розмови про те, що Будапештський меморандум – це лише папірець, не витримують жодної критики з точки зору міжнародного права. Я особисто в той час працював в Вашингтоні (з 1992 по 1996 рр.) і був в епіцентрі всіх переговорів. У статусі військового аташе мені доводилося раз на кілька місяців бути присутнім навіть в Білому Домі на переговорах з цього приводу між найвищими посадовими особами з нашої держави і американського уряду. Так от, я вам можу сказати, що ніхто в ті часи, навіть думки не міг допустити, що це просто аркуш паперу. Крім того, коли меморандум був підписаний, всі представники провідних ядерних держав у ООН поставили свої підписи, для того щоб Генеральна Асамблея ООН розглядала цей документ як офіційний документу ООН. Там стоїть підпис і представника, на той час, Російської Федерації, нинішнього міністра закордонних справ Російської Федерації С.Лаврова.

Що ж сталося? А відбулось таке: Росія з приходом до влади президента Путіна відновила фундаментальну авторитарну форму державного правління, спецслужби взяли повний контроль над всіма прошарками державного механізму. Спочатку, якщо ви згадаєте, президент Путін досить активно стукав у двері Європейського Союзу і НАТО. Перегляньте виступ президента Путіна на Римському саміті, коли було створено комісію НАТО-РФ, яка за масштабом власної діяльності перевершила на той час відносини України з НАТО. Пу-

тін у цій доповіді у строкатих фарбах змальовує, що таке НАТО. Він стукався і в Європейський Союз, але двері були зачинені. Особливо Путіна обурило прийом до НАТО країн Балтії – без консультацій з Москвою. Це викликало фатальну образу хазяїна Кремля на американського президента і прем'єр-міністра Британії. Він вважав, що вони мають демонструвати «повагу» до нього...

З того часу відбулося ще декілька подій. Безумовно, це перший Майдан в нашій країні, який дуже серйозно налякав і президента Путіна, і найвище керівництво Російської Федерації. У квітні 2014-го року я давав інтерв'ю *The Christian Science Monitor*, де абсолютно щиро сказав, що це не війна між Україною та Росією, це війна двох цивілізацій. Це війна проти Євроатлантичної цивілізації, яка поступово, навіть не маючи стратегічного плану розвитку, прийшла на територію України. У нас є розвинуте громадянське суспільство. Наше громадянське суспільство навчилось зупиняти диктатуру. Так, воно ще не навчилось будувати демократію, бо це еліти мають навчитись робити, а вони відстають років на 15-20 від громадянського суспільства. І саме цей факт – факт формування зрілого громадянського суспільства в Україні – дуже налякав президента Путіна. Налякав тому, що до кордонів Росії підходила абсолютно інша ментальність і можливість побудови дійсно демократичної, на зразок євроатлантичної цивілізації, країни. У 2008 році на Бухарестському саміті Путін заявив в очі американському президенту: «А що таке Україна? Вона взагалі не може бути повноцінною державою». Це було спокійно сприйнято Заходом. І скоро відсутність реакції на ці закиди Путіна призвели до війни в Грузії, а далі – й до війни в Україні.

Що представляє собою Західний світ? Так, це потужна економічна та військова машина. Але з точки зору прийняття рішень, з точки зору системного бачення Захід, на жаль, є слабким. Саме ця слабкість і спровокувала Путіна почати реалізовувати власну стратегію. Вона полягає у досягненні величі Росії будь-якою ціною. Повернення «своїх» територій, встановлення повного контролю над ними. Натомість, Захід жодної стратегії стосовно України ніколи не мав. На Заході ніколи не існувало розуміння, що Україна – це ключовий елемент просування євроатлантичної цивілізації на Схід. Де Голль говорив про те, що Європа ніколи не буде повною, якщо вона не буде

мати у своєму складі й Уральські гори. А система колективної безпеки євроатлантичного світу має бути від Ванкувера до Владивостока. На Заході це ніхто серйозно не просував. Лише Зб.Бжезинський говорив, що єдиний шанс для того, щоб і Росія в майбутньому стала частиною євроатлантичного простору - це успіх Української Держави, це успіх побудови стабільної ринкової економіки, верховенства права, демократичних інститутів в Україні.

Нажаль, головними винуватцями сучасної ситуації є ми з вами. Наша проблема - якраз у недорозвинутих політичних елітах. Громадянське суспільство у нас чудове. І другий Майдан це довів. У нас проблема в іншому: ми не маємо справжніх політичних еліт, які б вміли після перемоги громадянського суспільства будувати демократію. Один із головних прикладів – Майдан 2004-го року. Весь світ аплодував тому, що у нас відбулося. Але що відбувається після цього? Вслухайтесь у нещодавній виступ Кондолізі Райс. Вона говорить: «Повинні бути зміни, але ж не руйнуйте конституцію. Все ж повинно відбуватися у відповідності до законодавства». А що ми почули від політичних еліт, які прийшли до влади після першого Майдану? Революційна доцільність! 40 тисяч державних службовців, професійних службовців, які ніколи в жодній партії не мали членства, які сприяли мирному проведенню Майдана, які протистояли Росії у відомій ситуації довкола Тузли опинилися просто на вулиці. Крім того, було введено практику політичних призначень на керівні посади в силових структурах. Заходу треба було б давати відповідні рекомендації уряду Ющенка... Але Захід весь час залишав нас один на один з Росією...

Я думаю, Україна - це останній романтик Європи. З 1991 року всі українці щиро вважали, що досить нам віддати ядерний арсенал, що досить нам щиро стати партнером Заходу, - і Європа нам допоможе швидко зробити нашу домашню роботу...

Підсумовуючи, хочу сказати, що, на мою думку, стратегічні наслідки окупації Криму Росією, на жаль, навіть зараз, не повністю усвідомлюються. Так, знову створено «непотопляемий авіаносець». Ми отримали нове джерело воєнної загрози і нападу. Чорне море і Середземномор'я знову знаходяться під загрозою можливої військової атаки з боку Російської Федерації із використанням цього «авіаносця». В першу чергу, Туреччина вкотре знаходиться у досить небезпечній ситуації.

І це при тому, що системи управління, системи прийняття рішення на Заході і система прийняття рішень в Росії - вони абсолютно різні. В Росії все залежить від однієї людини.

Як реагувати на все це? Мені здається, що за нинішніх можливостей НАТО у Європі, Альянс не зможе захистити країни Східної Європи, зокрема, країни Балтії від атаки з боку Росії. В цих умовах, Україна має займати більш активну, як б сказав, більш атакуючу позицію. Ви пам'ятаєте перші напади на Україну в рамках Мінських домовленостей стосовно того, що ми маємо провести негайну федералізацію? Це, до речі, підтримувалося і деякими західними урядами. Відповідь на це з боку України мала б бути атакуючою. Про федералізацію не може бути й мови. Безумовно, можна говорити про максимальну передачу повноважень на місця. Безумовно, про те, що демократія - це місцеве самоуправління. Але за федералізацію - в жодному разі.

Або чому ініціатива польського президента про створення так званої «конфедерації міжмор'я» між Балтикою і Чорноморським регіоном не варта того, щоб принаймні почати негайні консультації? В усіх країнах, від Прибалтики до Чорного моря - про створення конфедерації ефективного захисту у випадку агресії, загроза якої, вочевидь, зараз є актуальною.

Український народ дуже швидко вчиться. Вже зараз він дуже багатому навчився після першого і другого Майданів. Але й нашим друзям і партнерам також треба взяти частину відповідальності на себе. Україна багато чого зробила для того, щоб у цьому світі був мир. Україна жодного разу не була ініціатором жодної війни. Брала участь, на жаль, в багатьох війнах, але заплатила мільйонами своїх жертв за те, щоб зупинити диктатуру. І ми потребуємо розуміння з боку Заходу...



Володимир ОГРИЗКО,
Керівник Центру дослідження Росії

ПОШУК СПЕЦІАЛЬНИХ ПАРТНЕРІВ І ФОРМ АСИМЕТРИЧНОЇ ВІДПОВІДІ АГРЕСОРУ

Насамперед, хотів би звернути увагу власне на заголовок конференції «Мілітаризація окупованого Криму як загроза міжнародній безпеці». Мені здається, що нам треба дещо корегувати такі речі, говорити про те, що окупація Криму є викликом глобальній безпеці, а Росія несе саме глобальну небезпеку.

Окупація Криму - це наслідок, це вже те, що є результатом цієї стратегії Росії. Те, що відбувається на Донбасі, є вже результатом насправді самої сутності російської агресивної політики. Тому, я би питання розглядав ширше. І саме в ширшому контексті слід розглядати питання механізми деокупації як Криму, так і Донбасу. В цьому контексті деокупація Криму, в принципі, не можлива без примусу Росії до поваги міжнародного права. Мені здається, ми нарешті маємо бути реалістами і зрозуміти, що просто так Росія не піде ані з Донбасу, ані з Криму. І нам потрібно ставити питання дещо в іншій площині, нам потрібно думати, яким чином змусити Російську Федерацію повернутися до статус-кво, який був на початку агресії, і які фактори і дії ми мусимо для цього використати, щоб це стало реальністю.

Є різні варіанти вирішення цієї проблеми. Найбільш радикальний, про що говорять давно всі ті, кого називають радикалами

України, носить військовий характер. Тобто, ведення воєнних дій, чого, однак, панічно бояться на Заході. І зрозуміло чому. Тому що втягування заходу у війну з Росією сприймається як абсолютно неможливий і не реалістичний сценарій. Тому, безумовно, від нього треба відразу відмовитися як від такого, що не дасть результату. Отже, для України залишається декілька варіантів розвитку, так би мовити, її політичних подальших дій. Суто військовий варіант є не реалістичним з двох обставин. Ми поки що не маємо армії, здатної його реалізувати. Хоча, мені здається, нам треба дуже чітко і ясно ставити перед собою просте і зрозуміле завдання – Українська Армія повинна мати 150-200 тисяч особового складу, здатного стримати російську агресію з будь-якого напрямку.

З іншого боку нам потрібно думати про асиметричні відповіді на військову загрозу з російського боку. І в даному випадку я би лише вітав би плани українського керівництва щодо відновлення програм створення ракет малої дальності. Ви знаєте, нещодавно була заява від секретаря РНБО, де зазначалося, що цей процес набирає обертів.

На мою думку, нам так само треба думати і про інший вимір – ракети середньої дальності – із дальністю від 1000 до 1500 кілометрів. Це може бути надзвичайно серйозним стримувальним фактором для Росії. Отже, комбінація наших ракетних спроможностей малої і середньої дальності може стати надзвичайно серйозним аргументом у протидії російській агресії, бути серйозним стримувальним фактором.

Нам не слід звертати уваги на усілякі істерики з боку Москви (і не лише її) щодо порушень нами, начебто, своїх зобов'язань. Я думаю, що в даному випадку, ми маємо виключно керуватися власними безпековими інтересами у ситуації, що склалася. Оскільки, на превеликий жаль, ті, хто обіцяв нам безпосередню і практичну допомогу в забезпеченні цієї безпеки, такої допомоги досі не надали.

Інший сценарій – це участь у скоординованих діях світової спільноти з примусу Росії робити те, що власне вона має робити. Я дуже хотів би подякувати пану Валентину Бадраку, а також колегам – співорганізаторам конференції, доповідачам за ідею, реалізацію проведення та участь в цій конференції. Під час неї пролунала одна теза, що нам потрібно змусити Росію сісти за стіл переговорів щодо Криму. Мені здається, цього явно недостатньо. Давайте згадаємо, скільки років Росія

сидить за столом переговорів щодо Придністров'я? Скоро буде вже 24, а може навіть і більше. Скільки років Росія сидить за столом переговорів щодо Нагірного Карабаху, Абхазії, Південної Осетії? Скільки вже раундів переговорів пройшло по Донбасу? Який результат? Чи бодай одна територія звільнена від російської окупації? Ні. Питання в іншому. Питання в тому, що треба зробити так, щоб змусити Росію, сівши за стіл переговорів, виконати ті зобов'язання, які вона на себе брала згідно з міжнародним правом. І відповідь моя полягає в тому, що, на превеликий жаль, без створення певних умов тиску на Російську Федерацію, жодних позитивних рішень вона приймати не буде.

Переходжу до останнього моменту своєї короткої доповіді. Мені здається, що нам зараз треба подивитися абсолютно по-новому на наших безпосередніх сусідів – на Польщу, Словаччину, Угорщину, Румунію. Для яких загроза з боку Росії є не теоретичним поняттям, а дуже практичною справою. А також, слід приглянутися до наших найближчих сусідів – Туреччини та Болгарії, а також балтійських та північних країн. Зокрема, нам доцільно значно посилити військову операцію з Польщею та Туреччиною. З турками нам не зайвим було б зробити декілька спільних бригад на зразок «Укрполбату», для того щоб ми мали хороший і практичний вихід на південний фланг, якій власне Туреччиною підпирається. Нам потрібно вкотре глибоко переосмислити наше військово-морське співробітництво з Туреччиною, Румунією, Болгарією, Грузією. Власне, надзвичайно важливим є сприяння Сполучених Штатів Америки такому Чорноморському військовому співробітництву. На мою думку, нам потрібно мати активну присутність військово-морських сил цих країн в Чорному морі. Проводити спільні навчання, стрільби, походи. Посилювати контроль над проходженням російських кораблів через протоки Босфор і Дарданели. Одним словом, створювати для Росії максимальний дискомфорт в акваторії Чорного моря. Вона має відчувати, що це є тим, майже закритим озером, з якого вона далеко не піде.

Нам також потрібно думати про асиметрію відносно Росії. Ця асиметрія може бути виконана у вигляді транспортної блокади Криму з боку України, Польщі, балтійських країн. Недавно ця тема обговорювалась рядом експертів, які прийшли до простого висновку – через цей захід, економіка Росії буде страждати більше ніж від того, що

ми називаємо сьогодні економічними санкціями проти Російської Федерації. З нашого боку ми повинні повністю закрити і блокувати Крим для транспорту, постачання води, електроенергії, - всього того, що відповідним чином сьогодні йде з української сторони на півострів. Разом з ЄС і США нам потрібна повна фінансова блокада Криму.

Доцільно підняти питання «списку кримськотатарського меджлісу». Зараз ми говоримо про «список Савченко», був «список Магнітського». Це ті речі, які мають бути практичними. В Росії повинні розуміти, що наступаючи на права кримськотатарського народу, наступаючи на права українців в Криму, вони ризикують так само бути покараними і сісти на лаву підсудних. Одним словом, головна теза – закінчення, теоретичне закінчення війни на Донбасі, не має означати, що санкції проти Росії повинні бути зняті.

Чому? Перше. Донбас залишається окупованим. Друге. Росія залишається не покараною, тому що не відшкодувала завдані збитки. Але, головне, що не змінюю залишається агресивна сутність Російської держави. Тому, не помінявши цю сутність, ми не можемо, нажаль, бути впевненими, що Крим, чи Донбас, чи будь-яке інше місце на цій планеті може бути, так би мовити, безпечним. Бо російська агресивність вона провокує нові, і нові проблеми лише для того, щоб утримувати себе як політичне і географічне поняття.

Мені здається, що об'єднавши зусилля України і Заходу як в цілому, так і конкретно щодо Криму, ми зможемо примусити Росію до якихось практичних дій. А якщо ми будемо діяти лише виключно за наслідками, не розуміючи, що є суттю і причиною цих агресивних дій, цей процес може затягнутись на десятиліття. Мені б хотілося, щоб тема Криму - в розумінні повернення Криму до України (так само як і Донбасу) - завершилася не через 25-30 років, як нам говорила пані Кондоліза Райс, нещодавно виступаючи в Києві, а за кілька років - 2-3, максимум, 5.

Інакше це все перейде просто у захворювання, яке ми спостерігаємо у всіх інших заморожених конфліктах...



Джеймс ШЕРР,

Науковий співробітник Королівського інституту міжнародних відносин (Chatham House, Великобританія)

«ЗАХІД НЕ РОЗУМІЄ РІЗНИЦІ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА РОСІЄЮ»

Стратегія Росії, частиною якої є окупація і милітаризація Криму, стоїть на трьох стовпах - внутрішньому, європейському і глобальному. У політичній площині мета цієї стратегії - зміна міжнародного порядку, який російський президент вважає несправедливим. У військовій площині така постановка питання означає розрив геополітичних і цивілізаційних зв'язків, які за останні десятиліття склалися на Заході.

З точки зору Росії, її нинішня стратегія є відповіддю на загрозу. Вона бореться з агресивним Заходом на чолі з США. У контексті цієї загрози є два взаємодоповнюючих вектора - вектор НАТО і вектор ЄС, які із допомогою різних інструментів мають послабити Росію, дестабілізувати, ізолювати і повалити правлячий режим. Тут я маю на увазі не конкретних людей, а систему. І світогляд, який превалює в цій владі.

Анексія Криму і вторгнення на схід України розкрили агресивну суть цієї російської політики. Причому навіть серед тих моїх знайомих росіян, яким не подобається нинішня система влади, які вважають її недемократичною, і які хотіли б, щоб Путіна замінив хтось інший, багато хто просто не може зрозуміти, навіщо Заходу було ризикувати своїми відносинами з настільки важливою країною як Росія. Україну ж взагалі не беруть до уваги, мовляв, справа взагалі

не в ній. Середньостатистичний росіянин вірить, що Захід, особливо американці, ненавидять Росію. Так що з її боку мова йде про контр-стратегію, про оборону.

Принципи побудови захисту Росії зовсім відмінні від тих, якими керуємося ми. У нашому - західному - розумінні загроза характеризується в категоріях можливостей та інтересів. Росіяни ж все розглядають у контексті територій - цим визначаються їхні цілі та устремління.

Україна - це територія, країни Балтії - це територія, моря - це території. Тут мова йде про суб'єктивне сприйняття. Це означає, що коли зростає вплив Росії, має зростати також її периметр безпеки. У цей периметр входять всі сусідні країни, відповідно, його мінімальна базова лінія відповідає не межі Російської Федерації, а територіям або кордонам колишнього Радянського Союзу. Тепер він поширюється і за межі Чорного моря - на Сирію, і далі на Східне Середземномор'я.

У цьому ключі варто сказати пару слів про гібридну війну. Ще в 2006 році пан Лавров висловлював думку про те, що в Росії розуміють: крім існування американської супердержави, весь Захід об'єднаний численними альянсами та інституціями. Відповідно, пошук тріщин в цьому масиві є однією з пріоритетних цілей дипломатії. І тут приходять на розум фактори, що розділяють США і Європу, і ті лінії, за якими ділиться сама Європа, чи то енергетика, чи то політичні питання. Можна навести приклад спроби ізолювати Туреччину від її союзників, позбавити її підтримки [за допомогою інциденту зі збитим Су-24].

Нарешті, в основі нинішньої воєнної науки РФ лежить чекістська традиція. Її характерна риса - об'єднання дій на різних театрах заради впливу в інших сферах. Наприклад, поглянемо, що росіяни роблять в Сирії. Тут є кілька цілей. Перше - зберегти режим Асада. Повторюся, мова знову-таки не про персони. Персоною можна пожертвувати, системою - ні. Росіянам немає необхідності контролювати всю країну, їх взагалі, можливо, не цікавить, що з нею буде. Їм потрібна Сирія, яку можна використовувати - на кшталт (але не тільки) місць базування флоту. Те, що не є частиною цієї мети, можна відкинути, хоч би це й мало жахливі наслідки для інших країн регіону.

Природно, росіяни розуміють, що викликали нову хвилю міграції в Європі. На Заході кажуть, що цьому немає безпосередніх підтвер-

джені. Та невже? Хто сказав, що РФ використовує міграцію як зброю? Аж ніяк не генерал Брідлав [до недавнього часу командував силами НАТО в Європі], а міністр закордонних справ Фінляндії. І це при тому, що представники Північної Європи дуже обережні у своїх висловлюваннях щодо Росії. З цією думкою солідарні і норвежці, у яких криза біженців: в минулому році до них прибуло 40 тис. чоловік [причому Москва категорично відмовляється приймати тих з них, які прибули з російської території]. Це локальна мета, але в той же час, це один з кроків, спрямованих на руйнування архітектури міжнародних відносин, вибудованої американцями або за сприяння американців. З того ж списку - загроза безпеці та цілісності Туреччини, від якої у Анкари мурашки шкірою. І турки зробили те, що мали зробити - вони збили Су-24. НАТО відреагував «для проформи», це відразу було очевидно. Реакція Альянсу була абсолютно зім'ятою. Спочатку вона була досить нервовою, а закордонні представники Пентагону пресували Туреччину. Що відтоді змінилося? Зараз [доповідь робилась напередодні заяви Путіна про виведення контингенту з Сирії] кількість польотів російської авіації уздовж турецького кордону ще більше зростає.

Я відповім на запитання, яке завжди ставлять на Заході. Це, втім, навіть не запитання - на Заході не запитують, а знають: Росія відчуває труднощі в економіці. Зрозуміло, це не може тривати довго, і росіяни хотіли б знайти симпатичний вихід з цієї ситуації. А вони чомусь стріляють. Чого б це? Відповідь очевидна - тому що росіяни правильно розуміють: Захід настільки ж слабкий політично, як Росія слабка економічно. Росіяни вважають, що все вирішує політична складова, і вірять, що єдність Заходу, у всякому разі, в нинішньому вигляді, тріщить і довго не протягне. Так що, якщо вони виграють політичну битву, то всі інші питання, включаючи економіку, вирішуються автоматично. Я не стверджую, що вони мають рацію, але впевнений, що саме так сприймають ситуацію у Кремлі.

Тепер про реагування Заходу. Дозвольте почати з хороших новин. Якщо ви послухаєте нинішні брифінги вищого ешелону британських збройних сил або дискусії в рамках НАТО про спосіб мислення росіян, їх можливості, потенціал і потенційні загрози, то почувате щось, що було неможливо уявити ще пару років назад. У цих колах трапився стрибок мислення щодо стандартів, а на деяких рівнях на-

віть революція мислення. Оборонна політика посилюється. У той же час, країни, для яких членство в НАТО раніше було немислимо, тепер ставляться до такої перспективи дуже серйозно. Згадаю, наприклад, Фінляндію і Швецію, які до того ж дуже ефективно збирають свою інтегровану систему оборони у відповідь на те, що відбувається. Це плюс, і дуже серйозний.

Мінуси. По-перше, більше половини покоління ми систематично зрізали свій рівень компетентності в аналітиці не тільки Росії як країни, але і в цілому російської оборонної та військової системи як єдиного цілого. І хоча я підозрюю, що це ні для кого не секрет, з мого боку було б моветоном назвати вам число людей, скажімо, в британських збройних силах, які володіють російською мовою. Навіть сьогодні. Так що я не стану цього робити. Але наведу приклад того, чим обертається така некомпетентність. За часів Холодної війни, між сталінською Берлінською кризою 1949 року і її завершенням, на кордоні між двома Німеччинами було близько 160 провокацій. Кожного разу НАТО давало пропорційну відповідь, тому що всі знали, що це перевірка. Минулого літа в Грузії пройшли навчання НАТО. Під час цих навчань росіяни неочікувано пересунули кордон Абхазії на один кілометр, отримавши контроль над ділянкою в півкілометра нафтопроводу Баку-Супса. Тим самим нагадавши про його стратегічний характер. НАТО жодним чином на це не відреагувало.

Чи потрібно говорити, який висновок з цього зробив Кремль? Так що повторюся: у нас більше немає людей, які розуміють такий стиль мислення і спосіб дій, але по той бік залишилися всі ті ж люди, які троять і пресингують нас весь час, роблячи висновки з наших дій або бездіяльності. На жаль, нам не вистачає знань і досвіду, і їх набуття потребує тривалого часу. І отримувати їх потрібно з правильних джерел. Я і ряд моїх колег ще в 1999 році передбачали більшу частину того, що відбувається. Тут немає нічого дивного. Що дивує (це за межами розуміння) - ніхто не міг у це повірити.

Другий мінус також очевидний. Зараз Європейський Союз повністю зосереджений на собі і стурбований собою. Всіх турбує Brexit. Мене також дуже турбує перспектива того, що Британія покине ЄС. Сподіваюся, цього не станеться, тому що тоді почнеться цикл розпаду, в ході якого зруйнується велика кількість європейських проектів. Криза євро-

зони, міграційна криза. Більшість цих явищ виникли абсолютно самостійно і, звичайно, не були викликані Росією. Але вона використовує свої сили і розум, щоб посилити їх ефект. А з нашого боку реакція на те, що відбувається в Україні - реакція формальна, як кажуть «за шаблоном». Ми занадто захоплені своїми нагальними проблемами.

Наступна проблема – хронічний брак впевненості на Заході. Колись, ще до санкцій, хтось говорив, мовляв, навіщо взагалі хвилюватися, якщо ВВП РФ становить чверть від ВВП Заходу? Але війни виграють не співвідношенням рівнів ВВП. Їх виграють перетворенням переваги країни в силу, придатну до застосування. У 1941 році, коли Японія напала на США, її ВВП становив 1/7 американського. Після цього була чотирирічна війна, завершити яку вдалося лише з допомогою атомної бомби.

Повторюся, на Заході дуже погано розуміють російський світогляд, дуже погано розраховують ризики і наслідки, надто погано усвідомлюють, як співвідносяться цілі і засоби, занадто погано визначають критерії перемоги і поразки. Але за всім цим стоїть дефіцит впевненості Заходу. Росія ж це знає і відчуває. Наведу ще один приклад - Мінські угоди. Сигнал, який вони послали Володимирі Володимировичу, був гранично ясний, і він його зрозумів: ми вимагаємо негайного і повного припинення вогню, все інше неважливо. Режим припинення вогню на Донбасі протримався два місяці, що абсолютно чітко продемонструвало: якщо росіяни хочуть контролювати своїх маріонеток, вони їх контролюють. Два місяці. Навіщо цього намагалися? Тут почалася ескалація війни в Сирії, за якою відбулися теракти в Парижі. З'явилося виправдання для відходу від Мінських угод. Яка була відповідь Заходу? Ніяка. Нічого вартого уваги. Ось що я маю на увазі під дефіцитом впевненості. Ми боїмося не тільки російської потужності, але і своєї власної. Ми не бажаємо готувати поразку Росії без її згоди.

У той же час, в питанні санкцій є певна двозначність. Зокрема, в тому, що стосується відключення Росії від системи SWIFT. Навряд чи треба доводити, що цей варіант обмірковується. Росія не сприймає підходу «око за око» щодо санкцій. До того ж, знову нагадаю про Японію - атака на Перл-Харбор в 1941 році стала її відповіддю на санкції. Чи є у Росії відповіді на санкції? Зрозуміло, що є. І якщо тор-

гівлю можна використовувати як зброю, якщо технології можна використовувати як зброю, то і зброя цілком може використовуватися як зброя. В обстановці секретності росіяни вивчають можливості перерізання підводних кабелів в Атлантиці. Вони взагалі придивляються до багатьох речей. Це заходи військового характеру, і я не впевнений, що у нас є відповіді на них.

Вважаю, що на цей шлях їх може штовхнути те, що вони називають «крайніми санкціями». Так що не думаю, що нам варто доходити до них, щоб змінити всю динаміку ситуації - правильна стратегія і без того дозволить зробити це за пару тижнів. Нам не слід цього робити, але і відмітати таку можливість теж не варто.

Але проблемою санкцій політики є прагнення зчепити все однією шпилькою. У якийсь момент шпилька зламається. Єдність Заходу в питанні санкцій розсиплеться. Якщо не в червні, то в січні. І ніхто не думає, що буде після. Неможливо вибудовувати всю політику Заходу навколо санкцій. Потрібна широка стратегія з безліччю інструментів, включаючи й військові.

Тепер що стосується України. Перше, що потрібно зробити, і я не вперше про це говорю, - надати їй можливості для самозахисту. Почастішали розмови про оснащення і підготовку Української Армії, але і крім цього є безліч інших типів підтримки, які потрібно забезпечити.

Зараз у нас немає можливості впливати на структури і людей, які не докладають всіх зусиль для проведення реформ української системи оборони і безпеки, оскільки ми не надаємо Україні зброї, яку могли б надавати. Якщо ми хочемо отримати важелі впливу на українську владу, нам потрібно робити більше. Якщо ЄС хоче отримати контроль над ходом реформ, тоді майте, будь ласка, на увазі, що гроші, які ми даємо Україні - це не гроші на реформи. Хотілося б, щоб на Заході це розуміли. Так що в цьому сенсі гроші не витрачаються даремно. Це макроекономічна допомога, і макроекономічна політика в Україні ведеться, в цілому, професійно і добре. Це не проблемна зона.

Але якщо ми говоримо про реальні гроші на реформи, тоді нам потрібні важелі, потрібно відкрити доступ до грошей. Масштаб такої допомоги, звичайно, не можна порівняти з тим, що ми зробили для Греції, тому що у нас немає такої кількості грошей, але потрібно виді-

лити істотні гроші, щоб отримати такий інструмент. Нарешті, давайте будемо хоча б так само агресивні в інтерпретації Мінських угод, як Росія. Мінські угоди абсолютно чітко стверджують, що статус сепаратистів повинен узгоджуватися з українським законодавством та її Конституцією. Там немає жодної вказівки на те, що ці положення мають встановлюватися «після консультацій і за погодженням з іншою стороною». Ніщо не зобов'язує Київ приймати абсурдні вимоги, що висувуються ДНР і ЛНР. Так що весь наш дипломатичний тиск потрібно докладати до протилежної сторони. Ми маємо допомогти некупованій Україні стати настільки кредитоспроможною, міцною та безпечною, наскільки це можливо.

І, нарешті, заключні ремарки. Перше. Захід не розуміє того, що розуміти необхідно. Росія - країна з сильною державою і слабким громадянським суспільством. Україна - країна з слабкою державою і сильним громадянським суспільством. Проте, Захід веде справи тільки з державами. Їх він бачить. І в цьому слабкість України. Захід не розуміє, що якби в Україні все залежало від державної машини, її судових процедур, її непрацюючої правової системи з її корупцією і злочинністю на кожному рівні, України б уже не було. Той факт, що вона існує, і той факт, що Росія окупувала лише 5% її території, вказує на те, що справа в суспільстві, а не державі. Так що справжнім викликом для України є зміна системи координат Заходу і перенесення фокусу його уваги від держави до суспільства.

Друга ремарка дуже неприємна. У минулому я не роздував паніку, коли Росія концентрувала свої війська в Україні. Але зважаючи на нинішню комбінацію обставин, боюся, потрібно дуже ретельно оцінювати вірогідність того, що в розпал літа Путін спробує перевірити якийсь «серпневий сюрприз». Між червнем, коли ЄС або продовжить санкції, або ні, і вереснем, коли пройдуть думські вибори, які Кремль турбують куди більше, ніж показники особистої популярності Путіна...



Глен ГРАНТ,

Ад'юнкт - викладач Центру цивільно-військових відносин Військово-морської школи післядипломної освіти, Монтеррей, США

«ПОЛІТИКА ЗАХОДУ БУДЕ ЗАЛИШАТИСЯ СКЛАДНОЮ, НЕСКООРДИНОВАНОЮ ТА НЕВИЗНАЧЕНОЮ»

Пошук у Google видає величезну кількість інформації про Чорне море. Однак, переважна більшість статей про цей регіон написана до 2010 року. І хоча, безумовно, Чорноморський простір історично належить до Європи і постійно знаходився у центрі розвитку стратегічних військових, воєнно-політичних, економічних, енергетичних процесів, він чомусь перебував поза увагою більшості країн Заходу. Лише окупація Криму Росією повернула Чорне море до фокусу ЄС та НАТО.

Дозвольте розповісти історію, яка може проілюструвати сучасні події довкола Криму та, взагалі, в Європі. Колись я тренував біатлоністів, і одного разу під час довгого забігу в горах на моїх спортсменів напав ведмідь. Одна спортсменка загинула. Ця ситуація показує, що якими б розвинутими, професійними та мотивованими ви не були, завжди може прийти ведмідь, який зруйнує всі ваші наміри і плани. У реальному житті, як це не парадоксально, ведмідь має право вето. Часто ми про це забуваємо. В результаті, коли ведмідь все ж таки приходиться, ми виявляємося безпорадними. Деякі вважають, що можна проводити навіть якісь переговори з ведмедем, але мені здається, що ці люди помиляються. Цей приклад чудово ілюструє сучасну політику Росії та Заходу.

На мою думку, сьогодні, головною проблемою залишається якраз не агресивна політика РФ, а відсутність єдності Заходу та бажання ЄС та НАТО взяти на себе відповідальність за реалізацію кроків щодо протидії Кремлю. На Заході відсутнє лідерство. Неузгодженість зовнішньої та оборонної політики країн-членів ЄС та НАТО роблять неможливим відпрацювання швидких та ефективних кроків у відповідь на агресивні дії Росії. Керівництво РФ абсолютно ясно розуміє цей аспект і постійно його використовує, утримуючи ініціативу на міжнародній арені і руйнуючи євроатлантичну солідарність.

Нам би хотілося бачити зовнішню політику Заходу спокійною та методичною, щось на кшталт процесу прибирання в кімнаті. Натомість, у реальності все виглядає більшим, ніж цунамі. Хоча, багато західних політиків намагаються показати, що життя продовжується, і все йде як і раніше.

Якщо казати про особливості ситуації у Чорноморському регіоні на цей час, я би хотів звернути увагу на такі аспекти.

НАТО не має постійної військово-морської присутності в Чорному морі. Через Конвенцію Монтре нечорноморські країни НАТО можуть перебувати в Чорному морі лише 21 день і в обмеженій кількості сил та засобів. Це зводить акції НАТО в Чорному морі лише до тимчасових операцій, які здійснюються, в основному, в режимі *ad hoc*. У зв'язку з цим, Румунія пропонує створити постійнодіючу Чорноморську флотилію НАТО. Очікується, що це питання буде розглядатися на Варшавському саміті НАТО у липні ц.р.

Україна залишається викликом для подальшого розвитку ситуації. По-перше, через невдачі з реформуванням країни та усуненням олігархів від впливу на політику. По-друге, залишаються можливості невдачі Мінських домовленостей у результаті масштабного наступу Росії з метою створення сухопутного коридору до Криму. Європа та США навряд чи зможуть якось протидіяти такому варіанту розвитку подій. По-третє, якщо Мінські домовленості будуть реалізовані, це може призвести до дестабілізації внутрішньої ситуації в Україні через невдоволення суспільства президентом Порошенком і його урядом.

І є ще одна проблема, - це Надія Савченко. Захід навіть не намагається думати, аналізувати, що станеться, коли вона повернеться до України - живою чи мертвою. Адже це суттєво впливатиме на внутрішню ситуацію

в Україні. На мою думку, люди, з якими я спілкувався до цього часу, не усвідомлюють цю проблему. Ані позитивних, ані негативних її сторін.

Грузія зараз є надзвичайно вразливою до російської загрози. Рішення знову не приймати Грузію до НАТО (і, в той же час оголошити членом НАТО Чорногорію, яка абсолютно до цього не готова) завдало суттєвого удару по внутрішньому та зовнішньому клімату в Грузії. Грузинське суспільство знову розчарувалося в Заході. Така ситуація значною мірою звела нанівець величезні зусилля, здійснені США, ЄС та НАТО щодо впровадження реформ у Грузії та підтримки її економіки. Не має сумнівів, що Росія використає цю ситуацію в Грузії напряму чи через Абхазію.

Туреччина залишається значним викликом для Заходу. Перехід від нейтралітету у відносинах з Росією до жорсткого протистояння з нею, суттєво змінив розклад сил як в Чорноморсько-Середземноморському, так і Близькосхідному регіонах. При цьому, Захід має ряд обмежень у відносинах з Туреччиною (власний підхід до питань релігії, проблеми членства в ЄС, питання демократії, біженці), які, вочевидь, не дадуть реалізувати консолідовані завдання ЄС та НАТО через Туреччину у протистоянні з Москвою. Кремль буде постійно намагатися використати ці складнощі у власних інтересах.

Болгарія продовжує бути слабким місцем західної безпекової політики. Внутрішньополітична ситуація в країні знаходиться у кризовому стані, збройні сили не зробили необхідні кроки на шляху реформування та оптимізації з часів вступу до НАТО. На додачу Болгарія залишається уразливою до інтенсивних інформаційних атак Росії, яка намагається зберегти свій вплив у «братській» країні. На цьому фоні, зусилля США та НАТО щодо інтеграції Болгарії до євроатлантичного безпекового простору поки що є недостатніми.

Румунія зараз є викликом для західної системи безпеки через свою непередбачуваність. Ця країна політично, ментально та культурно відрізняється від інших країн Європи. Сектор безпеки Румунії та румунські збройні сили залишаються неререформованими. ВМС та ВПС мають на озброєнні застаріле озброєння. При цьому, Румунія вимагає посилення військової присутності НАТО у Чорному морі.

Що стосується Молдови, то, на мою думку, серйозною проблемою для Заходу може бути реакція Румунії на вразливість Молдови перед Ро-

сією. Якщо Росія буде все більше втручатися у розвиток ситуації у Молдові, це може спровокувати Румунію на непрогнозовані дії. Захід, у свою чергу, не має достатнього впливу, для того щоб зупинити якісь небажані дії Румунії у цьому конфлікті. Придністров'я на цьому фоні виглядає менш небезпечним, оскільки, військові формування у цьому регіоні мають більше охоронні функції, аніж військові. Найкраще, що вони можуть робити – здійснювати постійний тиск на незахищену Молдову.

Чим більше Росія буде дестабілізувати ситуацію в Молдові – навіть, не виключено, аж до захоплення державної влади – це буде більше й більше турбувати Румунію. Захід має достатньо важелів впливу, щоб переконати Румунію утриматися від військового втручання. Однак, у випадку якщо країни Заходу будуть заклопотані іншими проблемами, вони можуть просто не помітити втягування Румунії у конфлікт. А далі вже може бути занадто пізно.

Кілька заключних ремарок.

Перш за все, складність регіону та можливі варіанти розвитку подій, які активує Путін, часто є «немислимыми» для Заходу. В цих умовах, політика спостереження та очікування є найбільш прийнятною для західних лідерів.

Путін щоденно посилює свої сили на сході України та в Криму. Росія розмістила у східній Україні більше танків, ніж їх мають збройні сили Німеччини, Польщі та Великобританії разом взяті. І цей факт поки що не дійшов до свідомості західних лідерів.

Ще одна проблема – надзвичайно повільна процедура прийняття рішень в НАТО та ЄС. Росія користується і продовжить цим користуватися. В цих умовах Україні слід розробляти власну стратегію протидії Росії. Оскільки, Захід таку стратегію може не розробити взагалі.

Мене турбує проблема «втомленості Україною». Якщо український уряд не продемонструє успіхів на шляху реформ, від України відвернеться не тільки МВФ, але й ключові європейські політики.

На завершення я хотів би сказати, що політика Заходу буде залишатися складною, нескоординованою та невизначеною. Українське громадянське суспільство повинно брати на себе більше ініціативи, щоб розвивати діалог з західними політиками. І пам'ятайте: немає безкоштовного сиру у мишоловці.



Грегорі ГЛІСОН,
*Професор сектору безпеки
Європейського центру безпеки ім. Дж.Маршалла,
Професор міжнародних відносин Університету Нью-Мексико (США)*

ОКУПАЦІЯ КРИМУ ТА УРОКИ ДЛЯ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ В ШИРОКОМУ СЕНСІ

Спочатку хотів би відмітити високий рівень відвертості і відкритості глибоких експертних оцінок, що лунають під час даної конференції. Поточна актуальність кримського питання в контексті міжнародної безпеки не викликає сумнівів. Дуже важливо, що на нашому форумі проблема анексії Криму розглядається не відокремлено, а крізь призму глобальних геополітичних процесів і стратегій потужних світових гравців у секторі безпеки. В цьому плані окремо би виділив доповіді Ігоря Смешка та Бориса Тарасюка (*наводяться по сусідству у відповідному розділі брошури – ред.*).

Серед іншого, на конференції були оприлюднені цікаві оцінки щодо стратегії США. Сьогодні я представляю Європейський центр безпеки ім. Дж.Маршалла, але в той же час я є професором міжнародних відносин університету Нью-Мексико (США). Хотів би висловити свої думки стосовно того, що ми маємо на увазі, коли говоримо про стратегію. Стратегія в широкому розумінні - це способи, набір механізмів використання наявних у вас можливостей для досягнення поставленої цілі. Коли ми говоримо про аспекти внутрішньої

чи зовнішньої політики, які є важливими з точки зору питань безпеки, то маємо усвідомлювати, що насправді завжди паралельно існують 2 види національної стратегії - відкрита та закрита. Відкрита – це публічна стратегія, це те, що офіційно намагається робити уряд та інші державні інституції, звітуючись при цьому громадськості. Закрита стратегія не призначена для висвітлення широкому загалу, її інструментарієм є все те, що підпадає під секретну інформацію і який реалізується закритим чином.

Що стосується стратегії Росії, то вона зараз носить, як б сказав, мережевий характер. Багато хто вживає термін «гібридний». Така стратегія спрямована на те, щоб більшість людей як всередині Росії, так і закордоном не бачили і не розуміли, що відбувається насправді. Так більшість дій Кремля, по суті, не приховуються, однак вони інтерпретуються таким чином, що їх не існує взагалі. У такий спосіб, зокрема, приховуються реальні цілі Москви в тому чи іншому питанні. Інформаційне супроводження, пропаганда виходять на передній план. І це є одним із головних аспектів поточної російської політики – як внутрішньої, так і зовнішньої.

Сьогодні знову часто вживається термін «холодна війна», проводяться паралелі із протистоянням між Радянським Союзом та США. Наводяться відомі приклади вчасної реакції на ті чи інші події, які екстраполюються на нинішні реалії. В сьогоdnішньому комп'ютеризованому світі ми не маємо достатньо часу на опрацювання, реакції, планування тих чи інших дій. З іншого боку, позиція США до Росії змінюється, вона кардинально змінилася за останні декілька років. Згадайте 2008 рік, коли лідери Білого дому говорили, що США не знаходяться у протистоянні з Росією. А кілька тижнів тому (*конференція відбулася 14 березня 2016 року – ред.*) державний секретар США сказав, що найбільша загроза для Вашингтону може виходити з Росії, і нам потрібно реагувати на це...

Власне про реакцію. Є різні способи, різні процеси, які ми можемо назвати частинами стратегії або реакції на загрозу з боку Росії. По-перше, це - діалог. На Заході цей процес ще характеризують як залучення до процесу. Інший процес - це конфронтація. В окремий процес я би виділив також систему противаг. Є ще також реакції у відповідь, коли на кожну конкретну дію знаходиться протидія. Це

коли ви працюєте із поточними ситуаціями, що складаються, готуючи на них відповіді.

Вказані процеси не виключають один одного. Однак, коли ви робите певні кроки, слід пам'ятати, що вони призведуть чи можуть до певного поглиблення конфронтації. Наприклад, розміщення чи передача військової техніки - це вже частина конфронтації. Використання ж діалогу має певні мінуси і обмеження. В більшості випадків, як ми знаємо, війна є наслідком того, що дипломатія виявилася безсилою. Діалог - це інструмент для запобігання, який, нажаль, далеко не завжди досягає своєї мети і не є адекватною відповіддю на загрози.

Далі необхідно аналізувати всі аспекти конфронтації і дивитися, як їх можна використати. Наприклад, розміщення чи передача озброєнь та військової техніки. В тому, що стосується стримування Росії, наскільки цей крок стане ефективним? Або введення і продовження економічних санкцій? Так, вони дають певний ефект, однак будучи відвертим, зауважу, що насправді економічні санкції у нинішній їхній формації не стануть ефективними на довготерміновому відрізку часу. Що реально може вплинути - так це ціна на нафту. І не слід цей важіль (як й інші) розцінювати як спеціально розроблений американським урядом чи урядом якоїсь іншої країни. Ситуація є більш багатогранною. Є певні гравці, агенти, які певним чином намагаються користуватися ситуацією, що склалася. Інша річ, що цей аспект став найбільш дієвим щодо стримування Росії. За твердженнями економістів, ціна на нафту вже не повернеться до колишнього комфортного для Кремля рівня. Скільки зараз коштує Росії виготовлення бареля нафти за собівартістю? В той же час зараз слід вести мову і розуміти, що Росія поки що лише перестала отримувати надприбутки. Чи стане це достатнім для її остаточного стримування?

В даному розрізі хотів би окремо виділити важливість аспекту, який можна сформулювати як «формування контрбалансу». Коли ми говоримо про певні активні дії на противагу комусь, завжди є певні контрсили, певні гравці, яких можна захопити. Коли ми говоримо про Росію, це стосується, насамперед, країн колишнього Радянського Союзу. Природно, що в безпековому сенсі на перший план сьогодні виходить Україна, багато і активно йдеться про політику Москви щодо Балтійських країн. На конференції, до речі, було зга-

дано заяву Сергія Лаврова у Женеві про наявність «певних осів без громадянства в Балтійських країнах», і про те, що «із цим потрібно щось робити». Активно вивчаються різні тактики Москви на пострадянському просторі...

В той же час у певному затінку сьогодні опинився регіон Центральної Азії – це також пострадянський простір. Якої мовою він розмовляє (окрім власних рідних мов)? Так, власну унікальність в регіоні має Туркменістан. Однак в регіоні є чітко дві країни, які є дуже важливими для Росії – це Узбекистан і Казахстан. А Центральна Азія - це не те саме, що Центральна Європа. Нинішні кордони між країнами – все це утворення Радянського Союзу, наслідки його розпаду. І у цих кордонів немає такої сталої «легітимності», якщо ми говоримо про найдовший кордон в світі між Росією та країнами цього регіону (Казахстану стосується, насамперед). І коли ми обговорюємо певні тактики і механізми впливу, які застосовує Росія до країн Центральної Азії, то саме Казахстан зараз виглядає найбільш вразливою державою. Інших країн це також стосується, однак саме в Астані визріває найбільш показово небезпечна ситуація.

В Кремлі вже глибоко замислюються щодо кандидатури наступника Нурсултана Назарбаєва. В Москві докладатимуть значних зусиль, щоб мати там «свою» або принаймні лояльну людину. Саме тому Казахстан зараз є найбільш вразливою державою. І з точки зору формування дієвих контрдій на стратегію РФ вже зараз слід опрацювати механізми протидії на тиск Кремля. В цьому плані Казахстан, як і в цілому регіон Центральної Азії, набувають стратегічного значення. Виведення регіону з орбіти впливів Кремля, формування дієвих стратегічних альтернатив для країн регіону, що природно та ефективно нівелюють тиск Кремля, стануть дійсно дієвими факторами зниження імперських амбіцій Росії...



Ківанш УЛУСОЙ
(Kivanç ULUSOY),

Професор політології, Стамбульський Університет

«МИ ЧІТКО БАЧИМО ЗВ'ЯЗОК МІЖ РОСІЙСЬКИМ ВТОРГНЕННЯМ У КРИМ ТА ПРОЦЕСАМИ У СХІДНОМУ СЕРЕДЗЕМНОМОР'І»

Щира подяка організаторам за можливість взяти участь у конференції як представникові експертного середовища Туреччини. Я вражений рівнем і професіоналізму і відкритості нашого обговорення фактично на всіх панелях форуму. Відкритість і відвертість, як на мене, є величезною користю для країн, чії представники на експертному рівні чітко формулюють державні інтереси. Це – величезний плюс для України, і це, водночас, є тим, чого бракує сьогодні Туреччині...

Певний період часу наша влада не зовсім дозволяла відкрито обговорювати як внутрішню, так і зовнішню політику держави. З 2010-го року, маю підстави стверджувати, нам бракує такої свободи у висловлюваннях думок, в тому числі, щодо міжнародної політики Анкари. Мені здається, що Туреччина зробила декілька помилок з точки зору зовнішньої політики, і нашій державі слід зараз продемонструвати, чи є вона дійсно європейською державою - країною, що прагне стати членом ЄС.

Що ще варто зазначити в цьому контексті? Коли ми подивимось на звіти Європейського Союзу стосовно Туреччини від кінця 1990-х років, ми побачимо, що політика Туреччини відповідає політиці добросусід-

ства Європи. Однак з 2010-го року ми також бачимо певний крен Анкари від цієї лінії, коли змінюється ставлення до своїх сусідів та союзників. І таким чином, відкривається новий простір для різних маневрів щодо зовнішньої політики Туреччини, зокрема, щодо нових дій на Близькому Сході. Коли ми проаналізуємо міжнародну політику Анкари у даному контексті, ми зможемо зрозуміти, як вона певною мірою переорієнтувалася з європейського вектору на Близький схід, починаючи саме з 2010-го року. Ми побачимо, що ці зміни – структурні...

Я не хочу сказати, що Туреччина «полишає» Захід. Проте, Анкара чітко почала окреслювати автономні сфери впливу, автономні, незалежні сфери національних інтересів щодо сусідніх держав. Ми бачимо, що зовнішня політика Туреччини - це не те саме, що внутрішня політика, коли головна партія, яка була при владі з 2002-го року, формувала й міжнародні пріоритети. Донедавна Туреччина вважала, що Росія є прогнозованим гравцем у Сирії. Москва нібито координувала свої дії у Сирії через різні механізми, зокрема, через різноманітних посередників, і ми таким чином мали зв'язки з Росією. Незважаючи на втручання Кремля в Сирію, у Близькосхідний регіон загалом та східні райони Середземноморського регіону... В результаті ми отримали послаблення, а згодом і саботаж турецьких позицій. І нещодавно ми побачили, до чого це призвело...

На цьому тлі для Туреччини зростає вага Чорноморського регіону, а обстановка в регіоні пояснює відповідальність і багатогранність підходів Анкари. Насамперед, Туреччина безпосередньо захищає Босфор. І безпека цієї протоки є головним державним пріоритетом в контексті Чорноморського регіону та його безпеки. До анексії Криму Туреччині в принципі більше не було чого додати в цьому плані. Однак після російського вторгнення у Крим і після російського військового втручання в Сирії ми чітко бачимо певні зв'язки між цими процесами. На мою думку, в цьому контексті є досить чітка кореляція між ситуацією довкола Криму та процесами у східному Середземномор'ї. Адже, щодо обох випадків ми можемо говорити і про розподіл газових ресурсів, і про спроби формування нових геополітичних реалій.

Ми бачимо зв'язки із ситуацією довкола східних країн Середземноморського регіону, де спостерігається серйозний конфлікт між Туреччиною та Ізраїлем. Не слід також забувати, про те, що був і продо-

вжує жевріти серйозний конфлікт між Туреччиною та Кіпром. «Кіпрське питання» я б взагалі назвав би одним із ключових перешкод до членства Туреччини у Євросоюзі.

Крім того, американський флот у Середземноморському регіоні, французький флот, по суті, перетворюють східне Середземномор'я на потенційну гарячу точку для спалаху потенційних конфліктів. Ситуація із Кримом також впливає на ці геополітичні розклади, адже неважко побачити зв'язок між подіями в обох регіонах.

Ситуація для Туреччини у цьому контексті послаблюється двома основними аспектами. Перший - пов'язаний з внутрішнім політичним режимом. Бо Туреччина зараз насправді відходить від демократичних принципів і рухається дещо назад відносно прогресу, який був досягнутий у напрямку демократії за останні роки. Крім того, послаблюються певні ситуативні союзи із західними партнерами. Тому що зараз їм важко відстоювати політичні погляди та інтереси Туреччини, наприклад, у Сирії. І це грає на руку Кремлю. Росія, насправді, отримує вигоду від внутрішніх проблем Туреччини.

Другий аспект. Туреччина є надто амбітною країною. Ми бачили, що Туреччина могла б бути платформою для мирного діалогу у різних регіонах – Чорноморському, Близькосхідному, Кавказькому... Проте, коли Анкара надто сильно починає втручатися у політики сусідніх країн, її впливи настільки зростають, що в результаті ми отримуємо відповідну реакцію від цих країн, яка далеко не завжди позитивна. Тому, на мій погляд, Туреччині доцільно переглянути свою зовнішню політику, зробити її більш продуманою і гнучкою для того, щоб не виглядати надто «нав'язливою» зі своїми втручаннями. До того ж ми маємо характерний приклад Росії, на яку нам не слід бути схожими...

У цьому контексті, я би хотів згадати певний поворот у стосунках між Туреччиною та Україною. Ми знаємо, що наші країни мають сталі зв'язки, зокрема, щодо співпраці у сфері оборони. Ми маємо за статистичними даними значне зростання торгівлі в період 2003-2014 рр. Торгівля між нашими країнами обчислюється мільярдами доларів... Нещодавно Анкара і Київ провели ряд зустрічей різного рівня в оборонній сфері. Безумовно, Росія буде розглядати такі кроки як певну загрозу для себе. Однак таких контактів сьогодні неможна уникнути. Середземноморський та Чорноморський регіони мають певні очі-

кування щодо забезпечення миру, в тому числі, з огляду на військову присутність. І поглиблення стосунків між нашими країнами є просто неминучим.

На завершення я б хотів ще раз наголосити на ролі об'єднаної Європи у даному контексті. ЄС має допомагати встановити мир у Середземноморському та Чорноморському регіонах, активніше застосовуючи м'яку, однак досить вагому силу. Так, вирішення конфліктів мирним шляхом є важливим, певний прогрес ми тут спостерігаємо. Проте, я не переконаний, що в найближчій перспективі мир у згаданий регіонах буде досягнуто. Мову, скоріше, слід вести про подальше погіршення ситуації та поглиблення загрозливих тенденцій, що віддаляють від суто мирного вирішення нагальних геополітичних питань.



Юліан КІФУ,
*президент Центру запобігання конфліктів
та раннього попередження (Румунія)*

«У ЧОРНОМУ МОРІ СЛІД СТВОРИТИ ВІЙСЬКОВО-МОРСЬКУ ГРУПУ НАТО ДЛЯ ПРОТИВАГИ РОСІЇ»

У своїй доповіді я хотів би звернути увагу на два аспекти розвитку ситуації довкола Криму – створення Росією зони відчуження довкола Кримського півострова і стратегію Москви щодо виходу в «теплі моря». При цьому, я зупинюся на трьох аспектах: геополітиці, військовій політиці та балансі військової сили у регіоні.

Тож, про геополітичний аспект. Як відомо, Крим має надзвичайно важливе стратегічне положення. Ще з давнини відомий вираз: хто володіє Кримом, той контролює Чорне море. В сучасних умовах, коли Туреччина володіє чорноморськими протоками, логіка Москви виходить з того, що єдиною можливістю для Росії зберігати вплив в регіоні залишається контроль над Кримом. Якщо уявити, що Криму не існує, для Росії залишається дуже мало чорноморського узбережжя і ще менше узбережжя Азовського моря.

Саме через прагнення будь-що зберігати під власним контролем Кримський півострів, у 1997 році Росія добилась від України права протягом 20 років розміщувати у Севастополі свій Чорноморський флот. Після цього, Москва добилась від Януковича продовження терміну перебування ЧФ РФ в Криму до 2042-го року. Революція Гідності і

втрата влади Януковичем створила загрозу російській присутності в Криму. Ось чому, як тільки проросійський режим Януковича втратив владу в Києві, Путін вирішив забрати собі Крим, побоюючись того, що нова українська влада викине російський флот з Севастополя.

Операція з захоплення Криму була проведена швидко, тихо й без зайвого шуму. Всі бачили так званих «зелених чоловічків», бачили активізацію російських військових сил в Криму. Однак, це не виглядало як традиційна воєнна агресія. Кремль розраховував саме на те, що Захід буде намагатися не допустити розпалювання нового воєнного конфлікту і тиснутиме на Україну: залишайтеся спокійними, не поспішайте, не стріляйте, намагайтеся уникати провокацій. Саме тому Крим було втрачено Україною без вогню, без пострілів. Я тут не враховую рівень зради серед українських військових в Криму або якоїсь змови на вищому державному рівні в Києві оскільки, суть залишається однаковою: Росія захопила Крим, користуючись ефектом несподіваності та відсутністю гідної реакції з боку України та Заходу.

Але це був лише перший крок в стратегії Путіна, який забезпечив створення «зони відчуження» довкола Криму. Ще з часів Петра I росіяни намагалися отримати доступ до океану і, в першу чергу, до теплих морів. Якраз це було зроблено зараз у Сирії. Суть, звичайно, тут не в самій Сирії, а у Східному Середземномор'ї, де Росія також створює «зону відчуження». Контролюючи цей регіон, разом з Кримом, Росія тисне на Туреччину з двох боків. Така ситуація суттєво змінює баланс військової сили між цими двома країнами на користь Росії.

Більш того, я постійно наголошую своїм колегам у НАТО – стратегія Росії це не просто розширення своєї присутності. Це намагання займати нові стратегічні точки, регіони і таким чином змінювати баланс сил на свою користь у всьому світі. І це створює нові загрози для НАТО. Росія вже зараз тисне на півночі на Норвегію, Фінляндію, Швецію. На півдні Росія тисне на 6 країн НАТО. Тепер Кремль може просувати свій контроль далі територією Лівії і там створювати нові «зони відчуження». Ніщо не заважає Москві просувати свій контроль і на Балканах з використанням Сербії.

Якщо подивитися на глобальну картину, на кількість польотів російської стратегічної авіації біля Франції, Великобританії, активність російських підводних човнів біля узбережжя США та

навіть у Південній Америці, стає очевидним, що Росія чинить шалений тиск на НАТО, США, Європу.

Якщо говорити про військовий аспект російської стратегії, то він, насправді, набагато складніший. По-перше, тому що Крим перетворено на воєнну базу, а не просто окуповану територію. В результаті, довкола Криму створено «зону відчуження» для польотів авіації та проходу кораблів інших держав. При цьому, створено настільки потужну систему оборони Криму, щоб при спробі нападу на Кримський півострів противник поніс максимальні втрати.

Крім того, в Криму зараз розміщені системи озброєння, які можуть досягати будь-якої точки Чорного моря, у тому числі, проток. Це означає, що Росія може завдати удару по будь-якому кораблю чи судну в Чорному морі. Більше того, така ж ситуація складається і в регіоні Східного Середземномор'я. Фактично, зараз Росія може заборонити прольот авіації та прохід кораблів будь-якої держави у цьому регіоні. Хочу підкреслити, що це унікальна ситуація для Близькосхідного та Середземноморського регіонів. І не слід забувати про існуючі та потенційні нафто- та газопроводи у цих регіонах. Тепер Росія може їх блокувати на користь своїх транспортних проєктів та для зміни ситуації на світовому ринку енергоносіїв.

Переходячи до третього питання своєї доповіді – балансу військової сили – хотів би звернути увагу на суто кількісні показники. Грузія і Україна у цьому відношенні знаходяться поки що у найгіршому стані. У трохи кращому положенні є Румунія. Модернізовані британські фрегати, які знаходяться на озброєнні ВМС Румунії, забезпечують прийнятний рівень оборони узбережжя разом з достатньою протиповітряною обороною. У Болгарії також подібна ситуація з модернізованими бельгійськими фрегатами. Також і Румунія, і Болгарія мають ракетні корвети і катери, а також гелікоптери.

В той же час, у всіх вказаних країн є проблеми з морською авіацією.

Інша проблема пов'язана з конвенцією Монтре, яка забороняє знаходитись у Чорному морі кораблям нечорноморських країн довше, ніж 21 день. Крім того, конвенція забороняє захід до Чорного моря авіаносцям і встановлює ряд інших обмежень, які заважають НАТО створити повноцінне військово-морське угруповання у цьому регіоні.

Туреччина досі залишається домінантною силою в регіоні. Незважаючи на те, що основні військово-морські сили Туреччини розміщені у Середземному морі, вони можуть бути легко переорієнтовані на виконання завдань у Чорному морі. Туреччина має весь спектр морських сил: фрегати, корвети, підводні човни, авіацію і може стати ядром військово-морських сил НАТО в регіоні.

Натомість, Росія, окупувавши Крим суттєво покращила своє стратегічне положення. З Криму росіяни можуть контролювати весь Чорноморський регіон і знищити будь-який корабель ще на вході до Чорного моря. РФ посилила Чорноморський флот новими підводними човнами, фрегатами і ракетними корветами. Росіяни вже мають у Чорному морі близько 45 бойових кораблів, а також потужну авіаційну групу. Крім того, Росія розмістила в Криму ракетний комплекс «Іскандер», який може знищити будь-які цілі у Чорноморському регіоні. Хоча, слід відзначити, що лівова частина кораблів ЧФ РФ є застарілими і збудовані 30-40 років тому.

Виходячи з умов, які склалися, нагальним є створення військово-морської групи НАТО у Чорному морі за участі Румунії, Болгарії та Туреччини, яка могла б скласти гідну конкуренцію Росії. Цю ідею зараз обговорюють в зацікавлених країнах-членах Альянсу. На саміті НАТО у Варшаві це питання буде предметно дискутуватися на вищому рівні. Є надія, що саме після саміту процес створення військово-морської групи НАТО у Чорному морі перейде у практичну фазу.



Посол Валерій РАТЧЕВ,
*Експерт Центру менеджменту безпеки і оборони Академії Наук,
Болгарія*

«ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ БУФЕРНИХ ЗОН НЕСТАБІЛЬНОСТІ НЕ Є НОВОЮ, ОДНАК МИ ПРО НЕЇ ЧОМУСЬ ЗАБУЛИ»

Маленькі країни мають бути розумними і рухатися у правильному напрямку. Така в нас доля. Ми просто не зможемо перемогти і вижити, якщо не будемо розумними. Так, ми природно відчуваємо страх, коли пахне війною. Однак реакція часто є суперечливою і не прогнозованою. Ми можемо побачити це на прикладі Грузії або аналізуючи ситуацію на Балканах...

Як на мене, у випадку протистояння України та Росії Болгарія дуже добре позиціонує себе як європейська країна. Раніше ми пройшли шлях до Європейського Союзу та НАТО. Після цього ми нівелювали намагання Росії втрутитися у Південні Балкани, відмовившись від трубопроводу, і це дало Україні багато користі у боротьбі з Росією. Отже, якщо, будучи маленьким, бути ще й розумним – це може бути корисним інколи для всіх.

Далі хотів би зосередитись на тому, що не було повноцінно відображено під час конференції, зокрема, щодо поведінки західних країн та різноманітних очікувань від такої поведінки. Ми маємо чітко усвідомлювати, що система безпеки Європи, існуюча вже 40 років, де-факто є зруйнованою. Насправді ніхто не був готовий до ситуа-

ції, що склалася довкола Криму і на сході України. Десять пунктів Гельсінського договору насправді були поставлені під сумнів Росією. Інших інструментів ми не маємо, а наявні десять були порушені. Йдеться про пункти стосовно невтручання на території інших держав, невикористання збройних сил у міжнародних відносинах, непорушення кордонів іншої держави, тощо. Однак ще більш важливим є той факт, що було знищено принцип взаємозалежності, на якому в цілому базується європейська безпека. Адже, ми думали, що чим більш відкритими будемо до наших сусідів, тим меншою буде ймовірність початку війни. А де-факто сьогодні ми маємо ситуацію, коли взаємозалежність між Росією та Європейським Союзом не дозволила запобігти агресії проти України. Ця взаємозалежність призвела до відсутності належної реакції з боку ЄС. І це явище слід чітко усвідомити, в тому числі, для розуміння - чого ж чекати від західних партнерів.

Слід зауважити, що НАТО тривалий час насправді не працювало і не розвивалося в стратегічному плані. Рік за роком використовувався бюджет, проте, стратегії не було. Приєднання нових членів до НАТО ніколи не мало військових аспектів. Воно базувалося на політичних інтересах. І це була взаємовигідна система захисту. Однак не захисту, який має бути насправді, коли йдеться про союзників. Сьогодні ми не можемо навіть пояснити жителям Болгарії, яким чином НАТО має їх захищати. НАТО для Болгарії свого часу, по суті, означало позбавлення її необхідності вкладати фінансові ресурси в розбудову власної системи оборони. Тобто не йшлося про створення повноцінної системи безпеки у нашій країні.

Облиште думку, що розширення НАТО – це американський проєкт. Це ніколи не було американським проєктом. Я спілкувався з американськими експертами, які приїжджали до Болгарії місяць за місяцем для того, щоб пояснити, яким поганим членом НАТО ми будемо. Можна легко ознайомитись у відкритому доступі, приміром, зі статтею «Болгарія і НАТО, сім років втрачено». Ця стаття була опублікована саме на початку болгарського руху до НАТО 1997 року. І ми приєдналися до НАТО не через якусь військову загрозу від Туреччини чи Сербії, а тому що ми тікали від себе самих, від нашого нерозумного правління, від наших корумпованих чиновників. Ми тікали самі від себе. Це був популярний

крок - приєднатися до НАТО і уникнути відповідальності за розбудову власної системи оборони. Ми хотіли передати цю відповідальність комусь більш досвідченому. Отже, якби не було тиску з боку країн Центральної Європи, Альянс ніколи б не розширювався. І ніхто б не дозволив НАТО розширюватися. Зараз ніхто не говорить про Францію, Італію чи Великобританію. Приміром, після кожної заяви Міністра оборони ФРН щодо Болгарії і НАТО, нам телефонували і повідомляли, що це не є офіційною позицією німецького уряду.

Люди у Москві можуть думати що завгодно, однак ситуація виглядала саме таким чином. Остання інституція, яка не погоджувалася, остання інституція, яка ставила під сумнів розширення НАТО, - це були військові. Справжнє партнерство із НАТО мало зробити не обов'язковим подальше розширення Альянсу... Населення Болгарії було щасливим, проте, можна згадати також реакцію у Польщі, Чехії, Угорщині, які продали можливість справжнього партнерства в обмін на повну нездатність власної країни. Ми маємо бути відвертими, спілкуючись із нашими людьми, це має бути цілком зрозумілим.

Поточна геополітична ситуація характеризується таким чином. Сполученим Штатам потрібно було відпочити від ряду воєнних кампаній. Я маю на увазі війну в Іраку та Афганістані. Остання триває довше, ніж війна у В'єтнамі. Тому для американських військових це дуже важкий тягар, який вони не могли нести вічно. І наша проблема у цей момент полягає в тому, що США дещо втомилися від власної участі у воєнних кампаніях і боротьбі з тероризмом. А Європейській Союз тепер має ситуацію у секторі безпеки, у якій він навіть не планував ніколи опинитися, має загрози, із якими ніколи не збирався боротися. ЄС складається з ряду слабких країн і оточений слабкими країнами. Він не має внутрішніх механізмів, щоб упоратися з цією кризою. Внутрішні правила говорять про надання фінансової підтримки, експертної допомоги, скорочення бідності, сукупність політичних методів... Але нічого не говориться, приміром, про реакцію на військове втручання, військовий напад. Тому консолідовану реакцію Європейського Союзу на події в Україні важко було собі уявити чи передбачити.

Криза у Сирії привернула багато політичної уваги і призвела до значних втрат для ЄС, здебільшого через цунамі мігрантів. Про-

блема з мігрантами у Європі на сьогодні полягає в тому, що ми не можемо вирішити, як власне підійти до цієї проблеми. Розглядати це як питання національної безпеки та охороняти свої кордони, як вчинила Болгарія? Або розглядати це як гуманітарну проблему? Хто знає, де в нас кордони? А наші спецслужби доповідають, що значна кількість біженців є потенційними терористами... Внутрішні дебати в Європейському Союзі, який захищає гуманітарні цінності, власне щодо підходів до проблеми заходять у глухий кут. Це справжня проблема, і нам потрібно знайти якийсь рішення.

Сьогодні часто йдеться про європейські перспективи у протистоянні з Росією, про нову Холодну війну. І наразі немає жодних сумнівів, що ні НАТО, ні ЄС, ні США не зможуть повноцінно захистити від Росії. Москва насправді не мала ніколи справжніх друзів. Зараз їм також дуже складно знайти реальних союзників, адже Кремль ніколи не вступає у союз без власного домінування. Європа, до речі, намагалася бути Росії найкращим другом. Однак Кремлю потрібен контроль як інструмент для вирішення власних внутрішніх і зовнішніх питань безпеки. Зараз йдеться про формування територій нестабільності, так званих буферних зон, - практика не є новою, однак ми про неї забули.

Ще Дж.Буш-старший заявляв, що Європа має бути вільною і спокійною. Це означало, що Росія – це одна зі звичайних європейських країн. Однак власне вона себе такою не вважає, вона не може бути схожою на інших. Росії завжди потрібні особлива увага, особливе положення, особливі привілеї, особливе право вирішувати, що є чорним, а що білим. Ми витрачаємо багато часу, будуючи стару демократичну, мирну Європу. В той самий час Росія постійно готувалася зупинити ці процеси. Тому я дуже нервую, коли ми зараз говоримо про аналіз якихось тенденцій. Усі попередні аналогічні аналізи насправді провалилися: ми дивувалися всьому, що відбувалося в Європі за останні 25 років - починаючи з Горбачова, все для нас було дивиною. Велися дослідження різними службами безпеки, різними аналітичними структурами, вченими... Але ми кожного разу дивувалися - після Мілошевича, після Бен Ладена, зараз після Путіна, - і ми завжди визнавали, що не були до цього повноцінно готові.

І це одна із причин, через яку я не вважаю, що проблема Кремля

– це Путін. Різниця між Путіним та його попередниками в тому, що останнім не вдалося розбудувати систему, яка б працювала на них належним, бажаним для них, чином. Путіну насправді вдалося заручитися підтримкою, що дає йому можливість діяти, як заманеться у міжнародних відносинах. Незважаючи ні на економіку, ні на інтереси громадськості, ні на демократію, ні на те, що каже решта світу. Така, як б сказав, «інституційна» підтримка – це і є сила Путіна.

Тому я не погоджуюся із тим, що «гібридна» атака почалася з України. Я думаю, що насправді «гібридна війна» почалася у 1999-го році ще у Болгарії, коли було звільнене керівництво держави через те, що два танкери по 25 тисяч тонн кожен не доставили нафту до місця призначення... Росія таким чином втрутилася у наші внутрішні справи. Можна наводити й інші приклади. Відома компанія «Лукойл» має нафтопереробні заводи в Одесі, Румунії, Болгарії. Болгарський є найбільшим у регіоні. Він дає нафтопродукти і для сусідніх країн. Також є нафтопереробний завод «Лукойла» у Сербії, плюс кілька років тому вони побудували аналогічний нафтопереробний завод у Хорватії. Вони скрізь мають лінії виробництва, системи транспортування. Тобто, той, хто контролює ціни на енергоносії в країні, контролює, по суті, власне і країну. Це абсолютно справедливо для моєї країни - Болгарії. Це досягалося крок за кроком із допомогою схиляння до корупції політиків, чиновників-високопосадовців, переконань перейти на свою сторону представників сил безпеки. І нині населення налаштоване позитивно до Росії, яка насправді впливає на усі важливі для країни рішення. На Заході зовсім не розуміють, що саме через такий вплив болгари платять за енергоносії більші, ніж споживачі Німеччини. Проросійські сили свого часу закидали прем'єр-міністру, що росіяни можуть дати нам дешевшу нафту. А ціни на бензин і на дизель у нас трошки вищі за швейцарські. Я дуже «вдячний» болгарським політикам за це. Росія зараз - дуже надійний постачальник нафти і газу для Болгарії за найвищими цінами. Нехай Європейській Союз проведе дослідження, чому ціни на газ у Болгарії на 40% вищі, ніж у Німеччині. Що ж трапилося..?

В продовження теми я би хотів підвести ризик під стратегічними тенденціями розвитку довкола Болгарії. Перш за все, ми перебуваємо у вирі трьох інтеграційних процесів у нашому регіоні. Це – проект європейської інтеграції, плюс російський проект, а також турецький

напряму, що став актуальним після останніх висловлювань Ердогана. В таких умовах дуже важко бути розумними та передбачити всі можливі наслідки розвитку ситуацій. На словах все виглядає дуже позитивним. Проте, лише європейський шлях розвитку є справжнім, а все решта є лише питанням геополітики.

Другий важливий пункт – це те, що нинішній стан стосунків між країнами Чорноморського регіону (і не лише) не є виграшними ні для кого. Усі борються з усіма за щось, усі сваряться через щось. До всього прив'язана політика. Чорноморський регіон, який перетікає на Балкани, в питанні розширення Євросоюзу стає однією з серйозних проблем для Європи. Росія думає лише про території. Ми психологічно не готові до застосування військової сили, навіть до її демонстрації. Застосування військової сили – це вбивство майбутнього наших дітей... Мене якось запросили на оглядини сербських позицій, із яких артилерія свого часу намагалася знищити історичний центр Дубровніка. І як працювати із такими людьми, як переконати їх у своїх поглядах, якщо вони настільки націлені на знищення (і я зараз не тільки, і не стільки про Сербію).

Інший аспект – це непередбачуваність. В нинішній динаміці прийняття рішень ніхто вже не може вважатися передбачуваним. Окупація Криму в жодному разі не була наслідком Майдану чи рішення українського уряду підписати угоду про Асоціацію з Євросоюзом. Крим насправді є дуже важливим, життєво необхідним для стратегії Росії. Там і зв'язок з Придністров'ям, і зв'язок з Кавказом, і контроль повітряного простору над акваторією Чорного моря, - без Криму Кремль мав значну прогалину... І на сьогоднішні де-факто ніхто не може зачіпати зони контролю Росії, і Крим зараз є такою зоною.

Погоджуюся із тим, що зростатиме вага зони східного Середземномор'я, однак розвиток ситуації піде непередбачуваним для нас чином. Ця ситуація нагадує ситуацію на Балканах довкола Боснії і Герцеговини. Ми не можемо виступати проти цінностей та інтересів європейських країн. Найважливішим з болгарської історії на шляху до Європейського Союзу та НАТО був момент, коли ми зупинили російські повітрянодесантні війська, які націлювалися на нашу територію. Кілька років цей момент замовчувався, але саме Болгарія відіграла значну роль у вирішенні проблем у Косово.

Аналіз стратегічних аспектів Холодної війни неможливий без врахування фактору ядерної зброї. Атрибутом Холодної війни є наявність стратегічної межі, точки неповернення. І Крим може стати таким атрибутом, джерелом стратегічної проблеми, що зумовлює нову Холодну війну. В такому разі можна назавжди забути про деокупацію Криму. Для останнього такий варіант розвитку подій вважаю найгіршим.

На останок зауважу, що є багато схожих рис між колишньою ситуацією на Балканах та війною в Україні. Звісно, інтенсивність подій була вище на Балканах, але з огляду на те, що сталося, Україні потрібно відійти від власної позиції винятковості і варто усвідомити, що необхідно вчитися на болючому досвіді інших країн. Що ми запам'ятали від часів Мілошевича, - ніколи не перетинай червону межу неповернення. Він це зробив, вбиваючи десятки тисяч людей. Точка неповернення означала, в тому числі, й кінець об'єднаних країн.

... Не ставтеся до людей на територіях по інший бік фронту як до інших, це - ваші люди, чиє життя не можна руйнувати. Це - ваша відповідальність. А урок для всіх нас...

Типовий балканський урок - не покладайтеся на лікаря «Час». Він не лікує, він не вирішить проблем. Лише комплексний підхід може вирішити проблему. Жодна проблема на Балканах не була вирішена із плином часу. Сто років після звільнення від Османської імперії нічого не вирішили.

Перш за все, не вірте у якихось святих духів, не вірте у те, що якщо ви вважаєте себе демократичною країною, то ви такими є насправді. Квазідемократія у вигляді лише гри у демократію є дуже небезпечною. Імітація демократії не в останню чергу є причиною того, що болгари зараз серед найбільшого населення Європи. Ми лише грали в ігри, а не боролися за справжнє становлення демократичних інститутів.

Заберіть державу у олігархів. Я знаю, що це важко, але погляньте на досвід Грузії, на нещодавній досвід Румунії. Ми також доклали значних зусиль для того, щоб припинити таку ситуацію, зменшити роль олігархів. Не заручившись довірою, ви не матимете справжньої підтримки Заходу...



Олексій КУРОП'ЯТНИК,

Експерт благодійного фонду «Майдан закордонних справ»

СТРАТЕГІЯ ПОВЕРНЕННЯ КРИМУ

Вже пройшло 2 роки з моменту окупації Криму, а держава не тільки не представила народу України стратегію, або хоча б якийсь план повернення півострова. На позачергових президентських, парламентських 2014, місцевих 2015 рр. виборах це питання виявилось відсутнім у передвиборчих програмах політичних партій, які увійшли до нового складу ВРУ та уряду. Питання плавно зникло з порядку денного поточних переговорів України з РФ, зокрема «Мінського формату». Можна тільки здогадуватися що стало причиною такої ситуації: боягузтво, інтелектуальна недолугість, брак патріотизму у наших політиків або закулісні домовленості, ворожі інтересам нації.

Сьогодні громадянське суспільство найбільше просунулося в розумінні, визначенні та навіть частково реалізації національних інтересів, на відміну від політичного класу країни, бачення якого затьмарено корпоративними та клановими інтересами, далекими від національних. Водночас, громадянське суспільство намагається виконати цей запит нації, прискорити цей процес, допомогти державі.

Стратегія повернення Криму була задумана для нової ситуації в країні, коли держава більше не є її монопольним виконавцем, більше того, коли держава може бути не зацікавленою у її реалізації, коли з'явилися інші гравці: приватний бізнес та недержавні волонтерські

організації, активність яких значно підвищилася після Майдану 2014 року. Стратегія дозволяє недержавним гравцям творчо залучатися до її реалізації в різних сценаріях:

- Коли держава активно бере участь в її реалізації і фактично очолює і координує усі зусилля,
- Коли держава стоїть в стороні, проте не заважає інших гравців в силу того, що з політичних причин їй незручно або політично шкідливо виявляти свою причетність до реалізації окремих заходів,
- Коли держава активно чи пасивно протидіє або саботує реалізацію стратегії, як це ми бачимо зараз. За такого сценарію Стратегія все одно може реалізовуватися, але дуже повільно.

Стратегія не визначає ані конкретні терміни, ані форми повернення території, ані заходи, які слід виконати для досягнення кінцевої мети, а тільки визначає основні напрямки роботи, принципи та загальний задум – створення найбільш сприятливої ситуації для повернення, яку в деталях з позиції сьогодення складно передбачити.

Стратегія розроблялася в такий спосіб, щоб її обсяг був оптимальним компактним, не переобтяжувався зайвими деталями, які доцільно розробляти та викладати в подальшому окремими документами по конкретним напрямкам роботи для кожного з гравців незалежно один від одного. При цьому зберігається її гнучкість в умовах військово-політичної ситуації, яка швидко змінюється. Мета Стратегії – показати комплексний підхід до визволення Криму та загальне бачення шляхів її досягнення, надихнути виконавців вірою в успіх цієї справи.

Військова компонента: стратегічне військове стримування торкається РФ в цілому на всіх напрямках: Крим, Донбас та Придністров'є включно з Білоруссю як військовим союзником РФ. Основні принципи:

- Значна військова перевага ЗС РФ не є перепорою для розвитку сил стратегічного стримування України, які мають бути здатними наносити неприйнятний збиток РФ у разі продовження агресії.
- Україні доцільно відмовитися від будь-яких дискусій щодо

відновлення ядерного статусу і сконцентрувати свої зусилля на створенні сучасних високоточних озброєнь, які не підпадають під міжнародні обмеження.

- Україна має поступово «від`єднати» свої ЗС від стандартів, а ОПК від замовників та промислової кооперації в РФ, і розпочати процес розбудови власної оборони та рішучого наближення до Заходу в цій сфері.

Стратегія, написана в червні 2014 року, не концентрувала увагу на регіональних та глобальних факторах, які виникли пізніше як наслідок окупації Криму, в тому числі військових, таких напрямках діяльності РФ в рамках «мілітаризації Криму»:

- Оборонний напрямок – унеможливлення повернення Криму збройним шляхом, збройне придушення можливого повстання проти окупації.
- Атакуючий напрямок – створення загроз для нових регіонів та напрямків, пряма конфронтація із НАТО (окремими країнами-членами та Альянсом взагалі).

Економічний аспект: Ключова думка – Україна має навчитися створювати економічні важелі впливу, як державні, так і недержавні, та вміло їх використовувати з метою виснаження економіки Криму та бюджетних ресурсів РФ. При цьому санкції мають бути як створені державою, так і створені недержавним сектором – бізнес-середовищем та НДО в рамках узгоджених дій із державною або самостійно. Основні принципи:

- Крим є ворожим військовим угрупованням РФ із агресивними намірами, відтак тактика економічної війни, доведення економіки Криму до банкрутства та на перетворення Криму в непосильний тягар для бюджету РФ є виправданою.
- Лояльне до нас населення Криму сприймає реалії війни та готове допомагати Києву досягти перемоги, незважаючи на економічні негаразди (сигнали з Криму саме про таке ставлення надходять). Відтак всі аргументи про необхідність відмовитися від економічної війни задля благополуччя українського населення Криму слід вважати демагогією та зрадою національних інтересів.
- Основними сферами блокади Криму мають стати туристич-

на галузь, енергетика, водопостачання та поставки продовольства.

- Основними сферами економічних санкцій проти РФ мають стати ОПК, зв'язок, інвестиційна діяльність, фінансовий сектор. Крім того, в сфері енергетики доцільно проводити довготермінову реалістичну політику диверсифікації імпорту з метою максимально понизити рівень їх критичності для країни.
- Київ має визнати, що політика західних санкцій проти РФ в цілому та Криму зокрема може бути успішною тільки у разі введення аналогічних санкцій з боку самої України в галузях, які впливають на рівень національної безпеки та оборони. Щодо решти торгівлі – за принципом розумної достатності, однак розуміючи, що це торгівля із ворогом, яка дозволяє йому вижити, годуватися і врешті перемогти нас.
- Україна має забезпечити міжнародну ізоляцію Криму, в першу частину в сфері транспортного сполучення та інвестиційної діяльності. В сфері енергетики Україна має відмовлятися від суто ринкових відносин і надалі керуватися стратегічними інтересами, інколи навіть на шкоду власним тактичним економічним інтересам, з метою протидії стратегії Росії на поглинання України.

Стратегія «економічного виснаження» як напрямок слід вважати ключовим в стратегії повернення, враховуючи наявні у України ресурси, важелі впливу на агресора та позицію наших західних друзів. Для зручності планування та реалізації вбачається доцільним розділити напрямки роботи на три групи - заходи стосовно економіки Криму, стосовно економіки Росії та міжнародно-правові заходи.

Стратегія виходить із визнання того, що економіка Криму зв'язана із материковою Україною дуже слабо, окрім наступних галузей:

а) **транспортна інфраструктура**: залізниця (70% вантажів та пасажирів), автомобільна, авіаційна. Портове господарство не має для АРК ключового значення; - Без авіа-, залізничного та прямого автобусного сполучення з Україною

б) **туризм**: українські курортники становлять левову частку туристичного бізнесу АРК на Південному узбережжі (4 млн. з 5-6 млн.); (2015 – 4 млн – 2\3 від 2013)

в) **енергетика**: залежність тільки від постачань електроенергії з Запорізької АЕС, енергетичним вугіллям для ТЕЦ – з України, газом АРК забезпечений повністю за рахунок «Чорноморнафтогазу», бензином – за рахунок експорту з РФ;

Загалом, Крим потребує близько 1200 МВт електроенергії, власна генерація може покрити приблизно половину. Будівництво двох теплоелектростанцій по 470 МВт в Сімферополі і Севастополі заплановано Федеральною цільовою програмою «Соціально-економічний розвиток республіки Крим і Севастополя до 2020 року» з бюджетом 49 млрд рублів. ТЕС зводить компанія «Технопромекспорт» - дочірня компанія «Ростех». Перша електростанція, повинна бути введена до вересня 2017 року, друга - до березня 2018 року.

г) **вода**: питною водою АРК себе забезпечує повністю. Північнокримський канал задовольняє до 80% потреб води для с/г призначення – вирощування рису, кормів для худоби, овочівництва та вирощування фруктів. Станом на січень, за 2 роки окупації використання води в АРК скоротилося у порівнянні до 2013 року в 5 разів.¹

д) **продукти харчування**: ринок АРК забезпечений продукцією українських виробників на 80% з тенденцією до зростання в умовах, коли доля виробників самого Криму зменшується, а дві спроби РФ заборонити експорт українських харчів (в травні та серпні) успіху не мали, ще одна спроба в січні 2015 р., **продовольча блокада**. – січень 2016 р. – менше 5%.²

Гуманітарний аспект: населення Криму поділене на фокус-групи для зручності планування заходів по кожній важливій категорії із чітким розмежуванням про- та антиукраїнських сил на півострові. Основні принципи:

- Забезпечення невідворотності покарання за скоєні злочини проти держави для злочинців та зрадників має бути досягнуто усіма доступними способами, в тому числі пошуком їх майна та активів в Україні та на Заході з метою арешту.

¹ За два года потребление воды в Крыму снизилось в пять раз, 7 октября 2015, <http://news.allcrimea.net/news/2015/10/7/za-dva-goda-potreblenie-vody-v-krymu-snizilos-v-putat-raz-46420/>

² Доля украинских товаров в Крыму составляет менее пяти процентов, 14 февраля 2016, <http://news.allcrimea.net/news/2016/2/14/dolya-ukrainskih-tovarov-v-krymu-sostavlyayet-menee-putati-protsentov-53726/>

Доцільно створити персональні списки осіб такої категорії, які мають постійно оновлюватися.

- Держава має допомагати та підтримувати тільки лояльних жителів Криму і тільки на території, підконтрольній Україні. До пріоритетних категорій доцільно віднести малий та середній бізнес, студентів.
- Анти-путинську опозицію та сепаратистський рух в РФ доцільно віднести до наших союзників, виходячи із того, що політика В.Путіна суперечить національним інтересам народу Росії. Крім того, доцільно докласти зусиль до відриву від впливу РФ її ключових союзників серед країн СНД.

РФ вдався до програми скорочення населення АРК: в Україну емігрувало від 20 до 50 тис. кримчан, в РФ – 6 тисяч і процес стимулюється для міграції в Приморський край, Мурманську область, Західну та Східну Сибір. – усього до 5 % населення за 2 роки: 3 % в Україну і 2% в інші регіони РФ.

Організаційний аспект: Хоча стратегія передбачає можливість автономних дій для всіх гравців, варто визнати, що її успіх буде швидким у разі створення центру координації та на випадок повернення Криму під юрисдикцію України. Основні принципи:

- Структура має стати прообразом нової владної структури Криму;
- Структура повинна мати достатні повноваження та ресурси;
- Структура має викликати довіру у всіх гравців та лояльного до України населення Криму.

Проблема не вирішена: 22 травня 2014 р. у м.Херсон поновило свою діяльність Представництво Президента України в АРК в Херсоні: Постійний Представник Президента України в АРК Наталія Попович. В січні 2016 року при представництві президента України в АР Крим з'явився новий підрозділ — служба з питань деокупації та реінтеграції півострова. Штат – 28 чоловік. «Завдання вироблення стратегії з реінтеграції тимчасово окупованого півострова не відповідає можливостям цього підрозділу». – Андрій Сенченко.

Водночас, Уряд постановою №1005 від 2 грудня 2015 року ліквідував у структурі секретаріату КМУ посаду урядового уповноваженого з питань Криму і Севастополя, яку займав Аслан Омер Кирилми.

Ідейний аспект: Крим неможливо повернути до складу

нереформованої України. Україна має переоцінити своє місце та роль в світі східного слов'янства та роль мови. Основні принципи:

- Успіх антикорупційної реформи України як ключової є суттєвим чинником для впливу на успіх стратегії повернення Криму.
- Стратегія виходить із розуміння того, що Україна може залишитися соборною та повернути Крим тільки в модернізовану країну, вільну від корупції, в рамках подальшої розбудови української політичної нації, та з ідеологією, яка об'єднує російськомовне та україномовне населення.
- Успіх стратегії залежить від здатності України протиставити концепції «Русского мира» власну об'єднуючу концепцію для східноєвропейського світу з центром у Києві. Її відмінність від кремлівської концепції полягає в системі цінностей та бачення шляху розвитку свого етносу як частини глобального світу. (тема потребує окремого дослідження). Необхідність саме такого підходу випливає із того, що ідея слов'янської єдності насправді існує і активно експлуатується Кремлем. Лінія ідейного розмежування із «Русским миром» має бути винесена з Дніпра на територію Росії і проходити по кордону Орловської \ Воронежської областей, Ставропольського краю та Кубані, а також охоплювати Білорусь. (тематика потребує окремого опрацювання)

Правовий аспект: для перемоги у війні Україна має повернутися у правове поле.

- Подальше перебування у стані мирного часу (проведення АТО) веде до стратегічної поразки України: неможливо правильно визначити сторони конфлікту, а відтак і досягти миру.
- Доцільно визнати, що введення воєнного стану є не тільки обов'язок військово-політичного керівництва України, але і найкращий спосіб мобілізації населення та зовнішньої військової допомоги нашій країні.

При розробці Стратегії був використаний оригінальний підхід, автором якого є М.Сунгуровський, який передбачає виокремлення аспекту протидії (формулювання проблеми); врахування дій супротивника (росіян); та наші дій в плані того чи вони вирішують проблему, чи навпаки створюють нові. Це дозволяє гнучко та творчо реагувати на зміну оперативної обстановки та корегувати наші заходи

відповідно, оскільки прописується чітка кореляція між запропонованими заходами та обґрунтуванням їх доцільності на конкретний момент написання документу.

Документ пропонує три реалістичні опції реалізації стратегії в умовах активної протидії з боку РФ:

- Досягнення «статус-кво», коли Крим повертається під юрисдикцію України;
- Крим стає «незалежним», коли півострів виходить із юрисдикції РФ, але не входить в юрисдикцію України;
- Повний провал даної стратегії, коли нічого не змінюється.

Наразі, питання легалізації статусу Криму залишається актуальним. Експерти обговорюють різні сценарії його вирішення.

Стратегія є запрошенням до творчого залучення усіх небайдужих людей відновити соборність України. Автор сподівався на те, що основні ідеї стратегії, розробленої недержавною організацією, можуть стати платформою для ключових політичних парламентських сил в Україні, які поки що спільного бачення стратегії повернення Криму не мають, а відтак не мають і інструменту згуртування нації навколо цієї ідеї.

Стратегія враховує наступні виміри, які потребують додаткового опрацювання:

- протистояння Україна-Росія у військовій та економічній сферах з акцентом на економічні санкції, збалансовані із гуманітарним аспектом;
- Україна має турбуватися про збереження та посилення відчутної суспільної підтримки в самому Криму та в Україні щодо повернення, яка має додатково обґрунтувати претензії України на Крим крім суто правового аспекту;
- врахування та мобілізація факторів сприяння та протидії стратегії повернення у внутрішній політиці України, пошук місця для нових структур громадянського суспільства, які виникли після Майдану;
- зміцнення та ефективного використання стосунків із ключовими зовнішніми партнерами та союзниками для досягнення мети стратегії.

В основі задуму ефективним вбачається стратегія «економічного виснаження» Кремлю та створення ситуації, коли подальше утри-

мування АР Крим у складі РФ стане економічно руйнівним для економіки Росії та Криму.

Важливе значення тут матиме успішність комбінації національних та іноземних економічних санкцій, заборон та виважених правових кроків щодо стягнення штрафів за неправове використання майна через міжнародний арбітраж. Важливим елементом залишаються дипломатичні зусилля країни по утриманню РФ в глибокій міжнародній ізоляції.

Військовий аспект стратегії також залишається важливим і має вирішувати наступні завдання недопущення створення «коридору» суходільного сполучення Криму із РФ, стратегічне стримування та забезпечення «заходу» в Крим української влади у сприятливий момент.

Суспільною опорою стратегії повернення має стати принцип опікування з боку української держави лояльних до України громадян АР Крим,

- *в першу чергу, тимчасово переміщених на материкову Україну,*
- *а також тих, хто залишився, утримуючись* на початковій фазі від активного підбурювання їх до спротиву окупаційній російській владі.

Варто відразу визнати, що кількість проукраїнськи налаштованих мешканців в АРК завжди буде не більше половини. Основною цільовою групою для нас залишаються кримські татари, етнічні українці, представники малого та середнього бізнесу, студенти.

Уряд України має заохотити бізнесменів та олігархів України, які мають свій бізнес на півострові, а також заможних українців, які володіють нерухомістю в курортній зоні Криму, повернути ці об'єкти під юрисдикцію України.

Важливим елементом успішної стратегії повернення Криму мають стати заходи уряду в наступних сферах внутрішньої політики країни:

- ліквідація в структурах влади (парламент України, держпарат, сектор безпеки та оборони) нелояльних до держави проросійських елементів, успішне проведення політики люстрації;
- підвищення довіри населення до стратегії уряду шляхом суттєвого зниження рівня корупції;

- важливим елементом стратегії вбачається інкорпорація новоявленого громадянського сектору в систему державної влади («четвертий сектор влади»), щоб влада постійно відчувала потужний внутрішній тиск суспільства, його залучення до реалізації даної стратегії. Вирішення цього питання вимагатиме зміни системи мислення у бюрократичного апарату, відтак його люстрація буде неминучою.
- Стратегія буде невдалою без забезпечення підтримки зусиль України на міжнародній арені з боку потужних та щедрих союзників та зацікавлених третіх країн.
- Щодо дружніх до України країн Заходу, введення та тривале утримання в дії санкцій третього рівня проти галузей економіки РФ із загрозою їх посилення у разі ескалації конфлікту має стати нашим пріоритетом. Їх об'єктами мають стати активи керівництва та власників провідного бізнесу АР Крим, вони мають призвести до припинення діяльності в АР Крим українських компаній, мінімізувати роботу в РФ українського бізнесу, особливо в таких критичних галузях, як інвестиції, ОПК, інфраструктурні проекти, енергетика.
- Щодо третіх (КНР, Туреччина) країн, пріоритет має полягати в унеможливленні ведення ними бізнесу в АР Крим в усіх можливих сферах, щодо території РФ - в критично важливих галузях, таких як енергетика, ОПК, інвестиції, банківський сектор, заохоченні цих країн приєднатися до західних санкцій.



Михайло ГОНЧАР,
Президент Центру глобалістики «Стратегія XXI»

КРИМ: ЕНЕРГОРЕСУРСНІ ТА ЕНЕРГОКОМУНІКАЦІЙНІ АСПЕКТИ ОКУПАЦІЇ ТА ДЕОКУПАЦІЇ

Перш ніж перейти до проблематики деокупації Криму в енергетичному вимірі, варто згадати окремі аспекти періодів передокупації та окупації.

Передокупаційний період характерний тим, що уряд України уклав угоди про розподіл продукції (УРП) з транснаціональними компаніями, що входять в ТОП-10 світових енергетичних корпорацій. Дві УРП стосувались проектів видобутку нетрадиційного газу на суходолі, а третя – розробки глибоководного шельфу Чорного моря.

Український сектор Чорного моря міг би повністю забезпечити потреби країни у вуглеводнях, зокрема, за даними Державної служби геології та надр України, потенційні запаси енергоресурсів (нафта, природний газ) на українському шельфі Чорного моря оцінювались на рівні 2,3 млрд. т умовного палива (2,3 трлн. куб. м.), що становило 40% усіх енергетичних ресурсів України. Тільки на балансі ДАТ «Чорноморнафтогаз» було 17 родовищ, з яких 11 газових, 4 газоконденсатних і 2 нафтових.

Причому, на відміну від суходільних ділянок з покладами нетрадиційного газу, де ще належало виконати масштабні

пошуково-розвідувальні роботи, шельфові розробки були більш багатообіцяючими, оскільки в суміжному румунському секторі Чорного моря геологорозвідка підтвердила наявність комерційно видобувних запасів природного газу. В тендері на розробку Скіфської ділянки шельфу переміг консорціум міжнародних компаній на чолі із світовим лідером американською компанією «ЕксонМобіл».

З огляду на це та враховуючи традиційну схильність Росії до створення антиконкурентних та монопольних схем, одним із мотивів окупації Криму був енергетичний. Окупація півострова дає Росії вирішення низки питань стратегічного характеру:

- ліквідація перспективних проєктів розвідки і видобутку газу в Чорному морі, які ініціювала Україна із залученням провідних європейських і американських компаній, що є викликом для російських державних компаній;
- витіснення з північного сектора Чорного моря провідних американських і європейських нафтогазових компаній, що є конкурентами російських державних компаній;
- позбавлення України доступу до основної частини шельфових родовищ газу і перспективних запасів вуглеводнів в Чорному морі;
- створення передумов для корекції маршруту транскорно-морського газопроводу (на той час «Південний потік», згодом – «Турецький», нещодавно – «Болгарський», поточно – без назви) з частковим прокладанням його поблизу або й через Кримський півострів і шельфову мілководну зону Чорного моря.

Можна констатувати, що три з чотирьох означених цілей досягнуто. Четверта – в роботі. Хоча вона й виглядає на сьогодні безперспективною з огляду на загальну непотрібність подібного проєкту для ЄС, тим не менше робота у цьому напрямку продовжується й останнім часом вона активізована.

Другий аспект – окупаційний. Ми спостерігаємо, що окупант – Росія – має серйозні проблеми з енергетичним забезпеченням півострова. Чому це має місце? Невже у Кремлі не знали про енергодефіцитність Криму, що становила ~83% по електроенергії,

100% - по вугіллю, 100% - по нафтопродуктах. Практично, Україна вивела Крим на 100% забезпечення по газу завдяки інвестиції НАК «Нафтогаз України» в розширення експлуатаційного буріння на мілководному шельфі Чорного моря у 2011-2013 рр.

Відповідь на дане питання у тому, що насправді у Кремлі це чудово розуміли, але не вважали це чинником ризику, оскільки після Кримської кампанії мав стартувати проект «Новоросія». Реалізація цього проекту в його початковому вигляді – **сепарація 8-10 областей сходу та півдня України мала автоматично вирішити усі питання енергетичного та ресурсного забезпечення Криму, зокрема, по електроенергії та воді.**

Понад те, енергодефіцитною виявилась би Україна, точніше те, що від неї лишилось би, оскільки основні джерела видобутку первинних енергоресурсів потрапили би на територію так званої «Новоросії» - майже весь вуглевидобуток, 4/5 видобутку природного газу, 9 з 15 енергоблоків АЕС, лівова частка теплової енергетики. Проект «Новоросія» зазнав краху, тому Крим автоматично виявився в скрутному енергетичному та ресурсному становищі.

Кримська енергосистема спроектована в радянський період для подачі електроенергії з материка на півострів по 4 повітряних лініях з ОЕС України. Максимально може передати 1250 МВт потужності, що відповідає максимально можливому обсягу споживання енергії на півострові. Крим покриває за рахунок власної теплової генерації близько 205,5 МВт, включно з Севастополем.

(Базова місцева генерація: 100 МВт на Сімферопольській ТЕЦ (при проектній потужності в 100 МВт), 6МВт на Камиш-Бурунській ТЕЦ (при проектній потужності в 30 МВт) та 14,5 МВт на Сакській ТЕЦ (проектна потужність 14,5 МВт), а також Севастопольська ТЕЦ потужністю 60 МВт.)

Завезення 13 мобільних газотурбінних установок (9 з Сочі та 4 з московського резерву) загальною потужністю 292,5 МВт з їх розміщенням на трьох майданчиках поруч з існуючими ТЕЦ, дозволило наростити потужності генерації до 487,5 МВт. **Завезені до Криму 1474 дизель-генератори загальною потужністю 310 МВт та потужності локальної альтернативної енергетики у вигляді ВЕС та СЕС імені Ключова загальною потужністю 386 МВт не можуть**

працювати в мережевому режимі, а тому не впливають на загальний дефіцитний баланс Криму.

Міністерство енергетики Росії оперує цифрою потреб Криму в електроенергії в 1442 МВт потужності. Водночас, якщо усі проекти перекидання потужностей в Крим по енергомосту та створення додаткової генерації на самому півострові будуть реалізовані, то сумарна потужність становитиме 2225 МВт, що в 1,8 рази більше, аніж традиційні до 2016 року постачання в Крим з материкової України. Очевидно, що більша, аніж до окупації потужність пов'язана із зростаючими потребами угруповання російських збройних сил на території півострова, а також перспективних планів його нарощування. Побічно, це є підтвердженням масштабних планів розгортання додаткової воєнної інфраструктури, що потребуватиме значних обсягів енергоспоживання.

Головна проблема забезпечення енергетичної самодостатності Криму полягає у вирішенні питання вибору генеральної схеми його енергозабезпечення: з території РФ через Керченський енергомост чи шляхом будівництва додаткових генеруючих потужностей на території півострова. Зараз паралельно реалізуються обидва сценарії.

За першим сценарієм здійснюється не тільки спорудження енергомосту та нових передавальних потужностей, як на території РФ (Кубань), так і по території Криму, але й подолання енергодефіцитності півдня Росії у цілому та, передусім, регіону Кубані, з якого планується передавати енергію на Крим. Останнє підтверджується офіційними даними ФСК РФ («Федеральная сетевая компания»). Виробництво електроенергії в операційній зоні Кубанського РДУ (регіонального диспетчерського управління) за 2014 рік становило 11,7 млрд. КВт- год, в той час як споживання – 24,7 млрд. КВт-год, себто, більш ніж удвічі більше. Сполучення Криму з Кубанню через підводні кабельні лінії збільшить дефіцит електроенергії приблизно на 5,5 млрд. КВт*год (обсяг споживання півострова у 2014 році). За оцінками російських фахівців, ***повністю закрити питання дефіциту енергії на півдні РФ можна лише з введенням у промислову експлуатацію IV енергоблоку Ростовської АЕС, що можливо навряд чи раніше 2018-2019 рр.***, оскільки наприкінці листопада 2015 р. завершено лише етап спо-

рудження будівельних конструкцій під корпус реактора. Фізичний пуск передбачається наприкінці 2017 року, запуск в промислову експлуатацію потребуватиме ще майже рік часу. Додатковою схемою подолання енергодефіцитності як кубанського «ведмежого кута», так і Криму є спорудження ТЕС на Тамані потужністю 450 МВт до 2019 року, що має стати джерелом постачань електроенергії в енергоміст.

Федеральна цільова програма «Соціально-економічний розвиток Республіки Крим та м. Севастополя до 2020 року» передбачає будівництво:

- на території Краснодарського краю однієї підстанції ПС500кВ, двох повітряних ліній ПЛ500кВ;
- на території Криму - однієї ПС220кВ, однієї ПЛ330кВ, чотирьох ПЛ220 кВ, чотирьох підводних кабельних ліній КЛ220кВ.

Споруджувані в рамках проекту енергомосту об'єкти електроенергетики з обох берегів Керченської протоки – перехідні пункти ПП «Крим», ПП «Кубань», ВЛ220кВ (від ПП «Кубань» до ПС «Кафа»), ПС220кВ «Кафа». До літа 2016 року по споруджуваному енергомосту почнуть подавати 350 МВт потужності, з тим, щоб у 2017 вийти на повну потужність 850 МВт.

Однак, заповнити вказані вище передавальні потужності електроенергією буде можливим лише з введенням в експлуатацію IV енергоблоку Ростовської АЕС у 2019 році. Якраз нові потужності атомної генерації (III та IV енергоблоки) можуть покрити дефіцит Кримського півострова та півдня Росії.

У Росії переконують, що анексований Крим стане енергетично незалежним до вересня 2017 року. Про це нещодавно заявив міністр енергетики РФ Олександр Новак: *«З точки зору потреби енергосистеми в потужностях, з 1 травня вона вже буде забезпечена власними можливостями і перетоками з енергосистеми Росії. Але при цьому, для того щоб забезпечити повну надійність необхідно ввести в відповідності з встановленими термінами додаткові потужності власної генерації в Криму – це 940 МВт, 470 МВт з яких будуть введені до вересня 2017 року, а до березня 2018 року буде ще приблизно 470 МВт»*. Однак, реально це відбудеться 2020 року за умови, що будуть

збудовані не тільки генеруючі потужності в Криму та на Тамані, але й передавальні потужності.

Другий сценарій, який передбачає будівництво генеруючих потужностей на півострові, буде впирається в дефіцит первинних енергоресурсів для виробництва електроенергії. Передусім йдеться про природний газ. Технічно це питання можна розв'язати або шляхом наросування газовидобутку на шельфі Чорного моря, або ж шляхом перекидання додаткових обсягів газу з півдня Росії через Керченську протоку в Крим та будівництво відповідних газопроводів в напрямку Сімферополя і Севастополя та реверсування існуючого Джанкой – Феодосія – Керч, збудованого НАК «Нафтогаз України» в наприкінці 90-х. Передбачається будівництво у три етапи 400-км газотранспортного сполучення Краснодарський край – Крим. Максимальна проектна потужність 2,2 млрд. куб. м. на рік з терміном введення в експлуатацію у 2017 році.

Беручи до уваги «Інформацію про розвиток та сучасний стан паливно-енергетичного комплексу Республіки Крим за 2014 рік», першочергова увага окупаційною владою приділяється енергозабезпеченню великих міст Кримського півострова, таких як Сімферополь та Севастополь. Тому здійснюються заходи щодо підвищення обсягів видобутку газу так званим ГУП РК «Чорноморнефтегаз» (колишня дочірня компанія НАК «Нафтогаз України» «Чорноморнафтогаз», незаконно відчужена внаслідок окупації) на Одеському, Архангельському газових родовищах та Штормовому газоконденсатному родовищі. Саме газ і має стати основним ресурсом для виробництва електроенергії на півострові. Паралельно передбачається і прокладка двох ниток газопроводу з території Росії через Керченську протоку, в чому зацікавлений як «Газпром», так і «Силові машини» з «Сіменс», оскільки з високим ступенем імовірності саме їх газотурбінне устаткування буде замовлене російським газовим монополістом.

Практично, Росія на сьогодні діє в обох напрямках – і з перекидання електроенергії та газу на півострів, і з будівництва нової та розширення існуючої генерації. Це викликає критику в експертних колах РФ, оскільки профіцитність Криму дорогою ціною обійдеться бюджету Росії. У випадку якщо усі проекти будуть реалізовані то

сумарна потужність генерації в Криму разом з потужністю енергомосту буде 2225 МВт. З одного боку, це – результат задоволення потреб усіх лобістських структур, які використовують російський бюджет для Криму з метою власного збагачення. З іншого боку, Москва намагається створити запас потужностей на випадок, якщо Керченський енергоміст виявиться недовговічним. Останнє цілком імовірно, враховуючи як геологію дна Керченської протоки, так і «штурмівщину» та китайського підрядника при укладанні кабельних переходів. За наявною інформацією мали місце серйозні порушення інженерних норм при виконанні робіт.

ВИСНОВКИ

Росія самостійно не в змозі забезпечити енергодостатність Криму. Це дуже важливий момент. Наприклад, високовольтні підводні кабелі в Росії не виготовляються, як і відсутні компанії, що здатні здійснювати укладку такого кабелю. ***Для прокладення енергомосту довелось залучати китайських постачальників та підрядників,*** зокрема «Jiangsu Hengtong HV Power System» та «Shanghai Foundation Engineering Group Co, Ltd.». ***Ефективна електрогенерація в Криму неможлива без газотурбінних установок німецького «Сіменса», який намагається діяти в обхід санкцій.*** Виходячи з цього, Україна має діяти відповідним чином, упереджуючи та блокуючи іноземні компанії, які можуть забезпечити для РФ постачання необхідних матеріалів та устаткування. На жаль, МЗС України – приклад пасивності й споглядацької позиції. Якщо підхід не зміниться, то китайських підрядників та німецьких й інших європейських постачальників ми й надалі бачитимемо в Криму.

Українська сторона проявила бездіяльність щодо китайського судна та укладки ним кабелю через Керченську протоку восени та взимку 2015-го. Не виключено, що КНР зондує позицію України та Заходу. Враховуючи, що адекватної реакції на прокладення кабелю китайським судном не було, то компанії з КНР можуть приступити й до виконання інших будівельних та монтажних робіт, зокрема, з будівництва автомобільно-залізничного мосту через протоку та підводного газопроводу вже поточного 2016-го року.

Стосовно ділянок «Чорноморнафтогазу» на мілководному шельфі можна сказати, що їх вкрали разом з майном державної компанії «Нафтогаз України», а тому можна сказати, що будь-які юридично-правові дії зі сторони РФ на цій території можуть вважатися юридично нікчемними, з моменту їх реалізації. В такому випадку, оскільки на вуглеводневих площах здійснюється видобуток, Україна може претендувати або на повернення майна або ж на фінансову компенсацію. Знову ж таки, ми тут спостерігаємо мляві дії уряду та НАК «Нафтогаз». Створюється враження, що в Києві багато кому вигідно, щоб історія з «вишками Бойка» якомога довше перебувала в статусі «кінці в воду».

Виходячи з мети деокупації Криму, Україні необхідно докласти зусиль по збереженню енергетичної несамодостатності півострова та максимізації ціни утримання його для РФ. Енергетична блокада Криму має тривати. Надзвичайно важливим є не просто збереження, але посилення санкцій проти РФ.

Що стосується міжнародного аспекту, то можна стверджувати, що Росія буде намагатися де-факто легалізувати черговий проект чергового потоку через Чорне море з прокладенням його маршруту через Крим або ж виключну морську економічну зону поблизу півострова, яку Росія вже вважає своєю. Якщо на такий маршрут погодяться потенційні компанії-партнери «Газпрому», то у такий спосіб РФ домагатиметься де-факто визнання Криму російським.

Є також серйозні виклики для безпеки країн Чорноморсько-Каспійського простору, зокрема, для Південного Кавказу, Каспію та Туреччини. Там де видобуток й стратегічні енергетичні комунікації, що відіграють важливе чи мають перспективне значення для ЄС та, на думку Кремля, є конкурентними для російських постачань вуглеводнів до Європи. Тому не випадково, що в Туреччині активізувалась РПК (багато у чому продукт ПГУ КДБ СРСР), яка здійснила в липні-серпні 2015 року серію диверсійних дій на усіх основних магістральних трубопроводах країни. Не випадково дедалі більш напружується становище на Південному Кавказі. Росія діє методом створення мультикризових сценаріїв і на Близькому Сході. Для того, щоб діяти в регіонах Південного

Кавказу, Чорномор'я та Середземномор'я, а також проти України, Росія нарощує військовий потенціал в Криму й зміцнює його енергетичну стійкість. Але, враховуючи слабкі місця новостворюваної енергокомунікаційної системи окупованих територій, вона конструктивно виглядає крихкою.



Інститут
Чорноморських
Стратегічних
Досліджень



Міністерство
Закордонних справ

News



Valentyn Badrak



Oleksii Kuropyatnyk



My



Konrad
Adenauer
Stiftung

Globale
 Verantwortung
 und christlich-
 demokratischer
 A



Niko Gonchar



Ihor Kabanenko



Oleh Pokalchuk





































АВТОРИ

- Габріеле БАУМАНН** - керівник Представництва Фонду Конрада Аденауера в Україні
- Валентин БАДРАК** - Директор Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння
- Богдан ЯРЕМЕНКО** - Голова правління Фонду «Майдан закордонних справ»
- Рефат ЧУБАРОВ** - Голова Меджлісу кримськотатарського народу
- Юрій СМЕЛЯНСЬКИЙ** - Експерт благодійного фонду «Майдан закордонних справ»
- Борис ТАРАСЮК** - Народний депутат України, міністр закордонних справ України (1998 – 2000, 2005 - 2007)
- Ігор СМЕШКО** - Радник Президента України, голова СБУ (2003 - 2005), голова Комітету з питань розвідки при Президенті України (1995-98, 2014)
- Володимир ОГРИЗКО** - Керівник Центру дослідження Росії
- Джеймс ШЕРР** - Науковий співробітник Королівського інституту міжнародних відносин (ChathamHouse, Великобританія)
- Глен ГРАНТ** - Ад'юнкт - викладач Центру цивільно-військових відносин Військово-морської школи післядипломної освіти, Монтеррей, США
- Грегорі ГЛІСОН** - Професор сектору безпеки Європейського центру безпеки ім. Дж.Маршалла, Професор міжнародних відносин Університету Нью-Мексико (США)
- Ківанш УЛУСОЙ** - Професор політології, Стамбульський Університет (Туреччина)
- Юліан КІФУ** - президент Центру запобігання конфліктів та раннього попередження (Румунія)
- Посол Валерій РАТЧЕВ** Експерт Центру менеджменту безпеки і оборони Академії Наук, Болгарія
- Олексій КУРОП'ЯТНИК** - Експертблагодійного фонду «Майдан закордонних справ»
- Михайло ГОНЧАР** - Президент Центру глобалістики «Стратегія XXI»

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНЕ ВИДАННЯ

Редакційна колегія - Михайло Самусь (ЦДАКР), Володимир Копчак (ЦДАКР)
Комп'ютерна верстка – В. Жигун

Габріеле БАУМАНН, Валентин БАДРАК, Богдан ЯРЕМЕНКО, Рефат ЧУБАРОВ,
Юрій СМЕЛЯНСЬКИЙ, Борис ТАРАСЮК, Ігор СМЕШКО, Володимир ОГРИЗКО,
Джеймс ШЕРР, Глен ГРАНТ, Грегорі ГЛІСОН, Ківанш УЛУСОЙ, Юліан КІФУ, Посол
Валерій РАТЧЕВ, Олексій КУРОП'ЯТНИК, Михайло ГОНЧАР

Збірник виступів: Міжнародна конференція:

«Мілітаризація окупованого Криму як загроза міжнародній безпеці» 14
березня 2016 р., PremierHotelRus, Київ, вул. Госпітальна, 4. - 112 с.

Підписано до друку 24.05.2016
Формат 60x84/16. Умовн. друк.арк. 5.
Наклад: 1000
Віддруковано:
ТОВ «Друкарня Бізнесполіграф»